

Rijksgebouwendienst
Ministerie van Binnenlandse Zaken en
Koninkrijksrelaties

- 04 | Europees maatkostuum voor nieuw rijkskantoor
- 10 | Hans Kollhoff: 'De omgeving met de nieuwbouw verzoenen'
- 34 | Stef Blok: 'Je voelt de transparantie'
- 38 | Twee zielen, één gebouw
- 52 | De zon schijnt weer in de straat

SMAAK

BLAD VOOR DE RIJKSHUISVESTING | OKTOBER 2013 | JAARGANG 13 | SPECIAL TURFMARKT DEN HAAG

RIJKSKANTOOR
TURFMARKT 147
DEN HAAG

INHOUDSOPGAVE

- 04 | Europees maatkostuum voor ministerietorens
- 10 | Hans Kollhoff: 'Werken aan dit project was miraculeus'
- 18 | Louw van Sinderen: Lange termijnvisie stond voorop
- 20 | Ivo Opstelten: 'Oude gebouw was totaal uitgewoond'
- 23 | Buiten adem | column van Martin Lamboo
- 24 | Ronald Plasterk: 'Amerikaanse stijl roept herinneringen op'
- 26 | 'Hoe mensen werken, is niet voor te schrijven'
- 29 | IJzige elegantie | column van Bauco van der Wal
- 30 | Werken in de nieuwbouw, interviews met medewerkers
- 34 | Stef Blok: 'Je voelt de transparantie'
- 38 | Twee zielen, één gebouw
- 42 | Piet Reijnen van JuBi BV: 'Wij durfden het samen aan'
- 44 | Geen noviteiten, wel unieke schaal
- 46 | Het geheimzinnige aura rond een monoliet
- 48 | Oase in de schoot van het gebouw
- 52 | 'De zon schijnt weer in de straat'
- 55 | Marc van Noort: 'Alles klopt in dit gebouw'

Rijkskantoor Turfmarkt 147
Den Haag is de hoofdzetel van
het ministerie van Binnenlandse
Zaken en Koninkrijksrelaties en
het ministerie van Veiligheid en
Justitie.

Voorwoord

Binnen tijd en binnen budget gerealiseerd! Het grootste kantoorgebouw van Nederland. Dat mag gezegd worden. En dat doe ik met trots. Een integer ontwerp, bijzondere technische oplossingen, uitgekiende logistiek, vakmensen op de bouw, heldere afspraken, een uitstekende projectdirectie aan opdrachtgeverskant en een zeer gemotiveerd projectteam van de Rijksgebouwendienst. Key-players tijdens de voorbereidingsfase tot de realisatie komen aan het woord in dit nummer van SMAAK. Hun betrokkenheid spat van het papier. De foto's spreken boekdelen. Enorm trots ben ik op de bijdrage van minister Opstelten, minister Plasterk en onze 'eigen' minister Blok. Zij zijn de eerste ministers die het Turfmarktcomplex als hoofdzetel gebruiken. Dat is geschiedenis schrijven. U zult lezen, dat doen de ministers met plezier!

Een gebouw van deze omvang bouwen is een 'huzarenstukje'. In dit geval een huzarenstuk. Zo'n complex betrekken, met duizenden collega's uit bijna dertig gebouwen, binnen een paar maanden verhuizen, in één keer overgaan op een nieuwe werkwijze en dat zonder hick-up in de day-to-day business. Dat is knap werk! Daarom komt in dit nummer natuurlijk het projectteam aan het woord dat deze klus geklaard heeft. En, vanzelfsprekend, collega's die het complex gebruiken. Zij verhalen over hun ervaringen, de verrassingen die zij tegenkwamen, hoe het bevalt. En gelukkig, het bevalt.

Samen met mijn toenmalige directe collega Joris Demmink, Secretaris-generaal van het ministerie van Veiligheid en Justitie en plaatsvervangend Secretaris-generaal Anneke van Zanen en mijn collega Nicole Stolk,

toen Hoofddirecteur Concernstaf en Bedrijfsvoering van het ministerie van BZK, heb ik tijdens het bouwproces – van fundering tot oplevering van het complex – mijn rol als opdrachtgever en toekomstig gebruiker mogen vervullen. Een geweldige rol in een uitstekend op elkaar ingespeeld team. Voor de HTS'er bouwkunde die ik ben, was het een cadeau om aan zo'n project te kunnen werken.

Graag wil ik iedereen die heeft bijgedragen aan de realisatie van het Turfmarktcomplex hartelijk bedanken. Denkers, ontwerpers, rekenaars, bouwers, bestuurders van onze thuisstad, collega's. Allemaal veel dank! Er staat een complex waar wij trots op zijn. Dat de tand des tijds zal doorstaan. Een icoon. Ook veel dank aan de bewoners en ondernemers in het gebied waarin wij gebouwd hebben. Als ik alleen al denk aan het heien van de fundering van het pand ... Dank voor uw geduld. Het complex is klaar. Wij zijn graag en met plezier uw burens.

Graag wens ik u mede namens de Rijksgebouwendienst veel kijk- en leesplezier in dit laatste nummer van SMAAK. De Rijksgebouwendienst gaat in 2014, samen met Defensie Vastgoed, het Rijksvastgoed- en ontwikkelingsbedrijf en de directie Rijksvastgoed op in het nieuwe Rijksvastgoedbedrijf. Aan de bouw van het Rijksvastgoedbedrijf werken wij met veel energie en inzet. Vanzelfsprekend houden wij u vanuit onze nieuwe organisatie op de hoogte van wat ons raakt en bindt. Met enthousiasme sluit ik daarom graag af met: wordt vervolgd!

Roos M. van Erp-Bruinsma
CEO/Directeur-generaal a.i. van het
Rijksvastgoedbedrijf i.o.

FOTOGRAFIE: INGE VAN MILL

COLOFON

SMAAK, blad voor de rijkshuisvesting, is een uitgave van het ministerie van BZK | de Rijksgebouwendienst

FOTO COVER: Eran Oppenheimer

EINDREDACTIE: Marianne Schijf

MEDEWERKERS AAN DEZE SPECIAL:

Edo Dijksterhuis, Xandra de Jongh, Martin Lamboo, Ben Maandag, Marc van Noort, Carien Overdijk, Michiel van Nieuwkerk, Louw van Sinderen, Anka van Voorthuisen, Marina de Vries, Bauco van der Wal en Michiel Zonneveld.

FOTOGRAFIE: Cary Markerink, Inge van Mill, Arenda Oomen, Eran Oppenheimer, Susanne Wegner en Leven Willemse.

VORMGEVING: Barlock.be | Saskia Wierinck

DRUK EN VERSPREIDING: Vijfkeerblauw

Europees maatkostuum voor ministeriegebouw

Geraffineerd en met een twist vleien de nieuwe ministerietorens zich in de Haagse binnenstad. Onder voormalig Rijksbouwmeester Jo Coenen kwam de keuze tot stand voor de Duitse architect Hans Kollhoff. ‘Kollhoff is een van de knapste hoogbouwarchitecten van dit moment.’

RIJKSKANTOOR TURFMARKT 147 GESCHIEDENIS NIEUWBOUWPLANNEN

TEKST: MARINA DE VRIES
FOTOGRAFIE: CARY MARKERINK EN
MICHEL VAN NIEUWKERK (PORTRET)

Fier en stevig staan de torens van de ministeries van Veiligheid en Justitie en van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties op hun plek. Hun slanke, ietwat gedraaide silhouet met kronen als kantwerk tekent zich duidelijk zichtbaar af tegen de skyline. Tegelijk voegen de torens zich met een grootse plint en entreehof soepel in het stadsweefsel. Alles, van baksteen tot graniet en van hek tot erker, ademt grandeur.

Voormalig Rijksbouwmeester Jo Coenen heeft de nieuwe huisvesting van de ministeries op het moment van spreken alleen nog van buiten gezien. Dat exterieur vindt hij in twee woorden ‘verpletterend goed’. Dit is hoogbouw die de hofstad toekomt, chic en verfijnd. ‘Wat ik ook fijn vind: het is geen retro-architectuur. Hoe goed architecten als Michael Graves en Sjoerd Soeters (zij tekenden voor het gebouw van het ministerie van VWS, red.) daarin ook zijn, wij waren daar destijds niet naar op zoek. We wilden ook geen glas-architectuur. We zochten naar

architecten met een eigen stijl, die in staat zouden zijn om hoogbouw te maken waarin internationale allure en een Europees karakter samengaan.’

BLAUWDRIJK

Zo vanzelfsprekend en soepel als het gebouw nu op zijn plek staat, zo complex is zijn ontstaansgeschiedenis. In eerste instantie was nieuwbouw voor de ministeries helemaal geen optie. De bestaande huisvesting op het JuBi-kavel (JuBi verwijst naar de toenmalige namen van de ministeries van Justitie en Binnenlandse Zaken, red.) voldeed niet meer. Die moest worden opgeknapt, de oncourante diepte moest aangepakt, maar dat kon ook met een rigoureuze verbouwing.

Althans, daarin voorzag het plan van Coenen, waarmee hij als architect in 1998 de JuBi-competitie won, een van de eerste Europese aanbestedingsprocedures van Nederland. Niet afbreken, wel een totaal nieuw gezicht: ‘Daarvan zag ik de noodzaak zeker in. Het JuBi-kavel ligt immers

aan de Turfmarkttroute. Alleen daarom hadden de gebouwen al een bijzondere uitstraling nodig.’

Eind jaren negentig was Den Haag al een tijdje op weg om zijn imago van kleine provinciestad af te werpen. Den Haag moest net als veel andere steden mee in de vaart der volkeren en uitgroeien tot een moderne hoogbouwstad. Die hoogbouw zou zich concentreren langs de Turfmarkttroute, een door Carel Weeber bedachte wandelroute van Centraal Station naar Nieuwe Kerk.

Maar nog voor de verbouwing begon, wijzigde het inzicht. Was het niet beter om de hele Turfmarkttroute in zijn geheel aan te pakken, in plaats van in delen, vroegen de Rijksgebouwendienst en het stadsbestuur zich af. En kunnen er dan niet meteen nieuwe cultuur- en theaterzalen bij, een zalencentrum, winkels, waarbij de aansluiting van oud naar nieuw soepel verloopt. ‘Van ontwikkelaars tot stadsbestuur, Rijksgebouwendienst en ministeries, iedereen

Voormalig Rijksbouwmeester Jo Coenen:
'Wat ik ook fijn vind: het is geen
retro-architectuur.'

Je zag de ambities groeien

raakte enthousiast bij dat idee. Je zag de ambities groeien', zegt Coenen. En dus ging zijn verbouwingsplan in de koelkast. Desgevraagd ontwikkelde Coenen een blauwdruk voor dit deel van de stad en bracht hij alle wensen en eisen, voordelen en nadelen van de nieuwe ambities in kaart. Later zag hij af van het verbouwingsplan, omdat hij in november 2000 tot Rijksbouwmeester werd benoemd, en elke vorm van belangenverstrengeling wilde voorkomen.

GEEN NABOOTERS

Wat de stedenbouwkundige visie van Den Haag betreft: die was nog niet uitgegroeid. Een nieuwe wethouder trad aan. Die benaderde de Amerikaanse architect Richard Meier voor een masterplan van Amerikaanse allure. Een torenstad zag Meier in Den Haag, de hoofdstad – zij het officieus – van Nederland aan zee.

Om dit visioen te realiseren, sneuvelde woongebouw de Zwarte Madonna. Op die prominente plek

zouden de eerste torens verrijzen, als huisvesting voor de ministeries van Veiligheid en Justitie en van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Ergens onderweg, in het bedenken van de nieuwe stad, was verbouw namelijk veranderd in nieuwbouw. Coenen: 'Ik werd als Rijksbouwmeester benaderd om de architectenselectie te begeleiden. In samenwerking met toenmalig stadsbouwmeester Maarten Schmitt en wethouder Arend Hilhorst hebben we ons allereerst afgevraagd: wat voor soort architectuur moet deze omgeving krijgen? Welke architecten, uit Nederland en uit de wereld, zijn in staat om zowel het gewenste metropolitane karakter te ontwerpen als het ontwerp tot en met de realisatie te volbrengen?' Volgens Coenen is het van groot belang dat een architect van buiten stand kan houden in het krachtenveld van het Nederlandse bouwen. Voor de typerende, onhiërarchische polderdriehoek van projectontwikkelaar, architect en stad is namelijk een grote mate van professionaliteit nodig.

Oude ministeries niet afbreken, maar opknappen

Het gebouw aan de Turfmarkt gezien vanaf de Oranjevuitensingel

Om dit visioen te realiseren, sneuvelde de Zwarte Madonna

Zeven architecten werden uitgenodigd: Neutelings Riedijk, Mecanoo, Kollhoff, Schmidt Hammer Lassen, Bolles & Wilson, NBBJ en Foster & Partners. Van internationale tot Europese stijl, van vooruitstrevend, jong en Hollands tot en met toonaangevende wereldspelers. 'Het ging ons niet bij voorbaat om een bepaald soort architectuur. We wilden wel architecten die de grote maat aan konden, zonder in patserigheid of trucs te vervallen. Ook belangrijk: we wilden geen nabootsers, maar verzinners.'

BEELDHOUWWERK

Bij de keuze voor Kollhoff is de jury niet over een nacht ijs gegaan, zegt Coenen. 'We hadden diverse criteria, zoals de impact van het gebouw in het nieuw gewenste silhouet van de stad, de situering met oog op schaduw en zoninval en de diepte van de kantoorkamers. Daarbij scoorde Kollhoff op alle criteria het hoogst.' Wat ook meespeelde: Kollhoff had in Amsterdam al ervaring opgedaan met de Neder-

landse bouwkolom. En zijn hoge, slanke en beheerste DaimlerChrysler-kantoor in Berlijn was op dat moment al uitgegroeid tot bedevaartsoord voor architecten en stedenbouwkundigen.

Coenen vindt Kollhoff een van de knapste architecten van dit moment, en roemt zijn omgang met de torens in Den Haag. 'Die zijn zo geschakeld, dat ze in de voet op een plint staan. Terwijl anderen gewoon rechthoekige torens hadden ontworpen, draaien en bewegen de JuBi-torens met onverwachte hoeken en een twist. Dat maakt het ensemble tot een soort beeldhouwwerk. Bovendien creëert zijn ontwerp ruimte voor de woontoren die ernaast is gekomen. Het is niet dominant.'

Dat her en der protest klinkt tegen de schaalvergroting en het cordon van hoogbouw rond het station, waarbij het Binnenhof klein afsteekt, wimpelt Coenen af. Den Haag is nu eenmaal geen naar het verleden gerichte provinciestad, en de korrel

van de stad kan het nieuwe imago goed verdragen. Bovendien wil Den Haag zijn ministeries niet meer als vroeger buiten de stad onderbrengen, maar midden in de stad. Daarom zijn hoge gebouwen onoverkomelijk. Hoe hoog een toren wordt, is bepaald door het masterplan van Richard Meier.

GERAFFINEERD

Wat de verschijning van de nieuwe torens in de Haagse skyline betreft: daar is destijds buitengewoon secuur naar gekeken. Ranker, verfijnder en opener kan bijna niet.

Wat de selectiecommissie destijds voor ogen stond, is voorbeeldig uit de verf gekomen. Doordat de torens zich zo majestueus voegen in zowel het silhouet als het stedelijk weefsel en de entreehof de oude Haagse pleintraditie nieuw leven inblaast, vindt Coenen dat Kollhoff een nieuw ijkpunt heeft gecreëerd. Dit is het hoogbouwkostuum dat past in de Europese stad. Dit is het verfijnde gezicht dat past bij Nederland.

'Nergens zelfgenoegzaam, nerveus of geforceerd. Wel zelfbewust, geraffineerd, subtiel en beheerst. De Nederlandse stad wil niet meer klein zijn, maar groot en stedelijk. Dat is prima, maar dan moet je het wel goed doen. Noblesse oblige.'

Vanwege de verhuizing is het voormalige onderkomen van de ministeries leeggekomen. Volgens Coenen wordt inmiddels nagedacht over een tweede leven en over andere functies voor deze gebouwen. 'Volgens mij moet je die gebouwen niet afbreken, maar opknappen.' Coenens oude plan kan zo worden afgestoft.

Architect Hans Kollhoff:
‘Wij willen de
omgeving met
de nieuwbouw
verzoenen’

Architect Hans Kollhoff
voor 'zijn' gebouw

‘Werken aan dit project was miraculeus’

Architect Hans Kollhoff over zijn ontwerp

De Duitse architect Hans Kollhoff ontwierp het kantoorcomplex waarin de ministeries van Veiligheid en Justitie en Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties zijn gehuisvest. Hoogbouw moet volgens hem aan duidelijke eisen voldoen: passen in de omgeving en voorzien zijn van een juiste bekroning. De architect kijkt met tevredenheid naar het eindresultaat.

TEKST: BEN MAANDAG
FOTOGRAFIE: CARY MARKERINK, ARENDA
OOMEN (PORTRET) EN SUSANNE WEGNER

**RIJKSKANTOOR
TURFMARKT 147**
DE ARCHITECTUUR

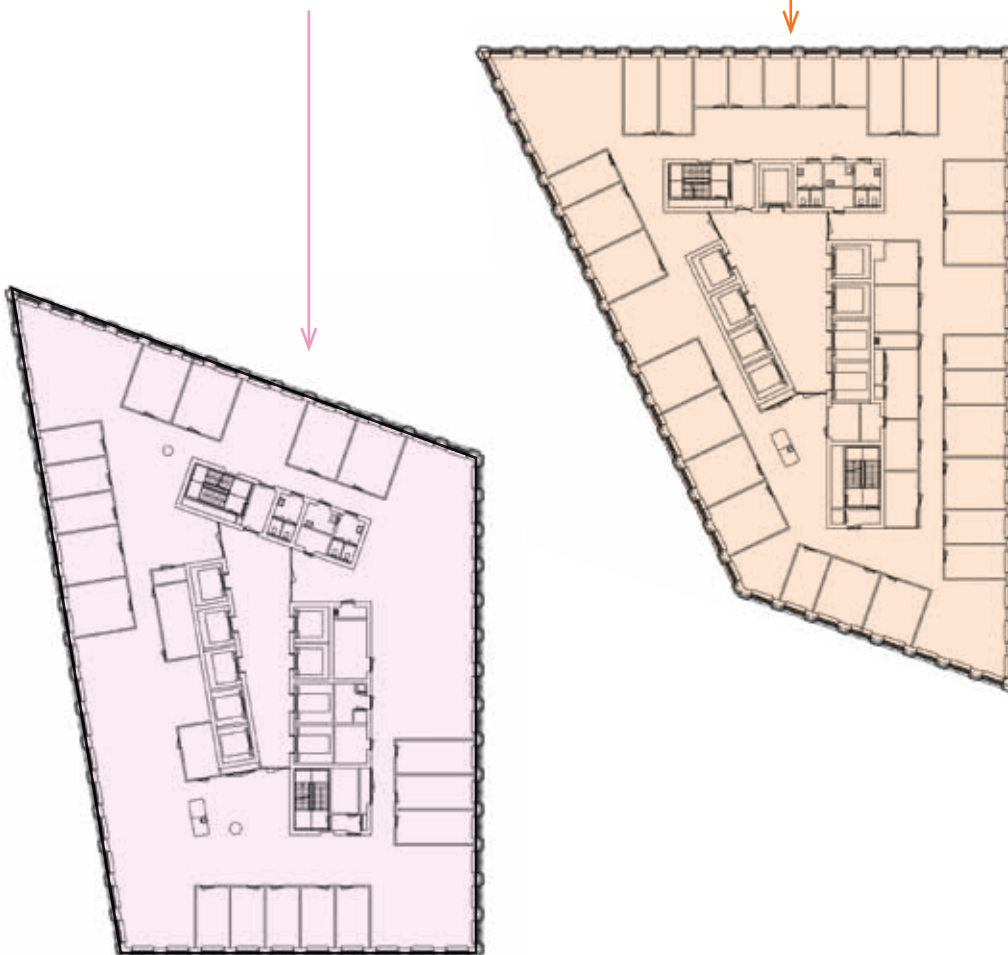
→
Het rijkskantoor gezien vanaf het
Prins Bernhardviaduct (foto: Susanne
Wegner)

- ←
Plattegrond gelijkvloers met alle
gezamenlijke faciliteiten
1. Entree Turfmarkt
 2. Binnentuin
 3. Atrium
 4. Receptie

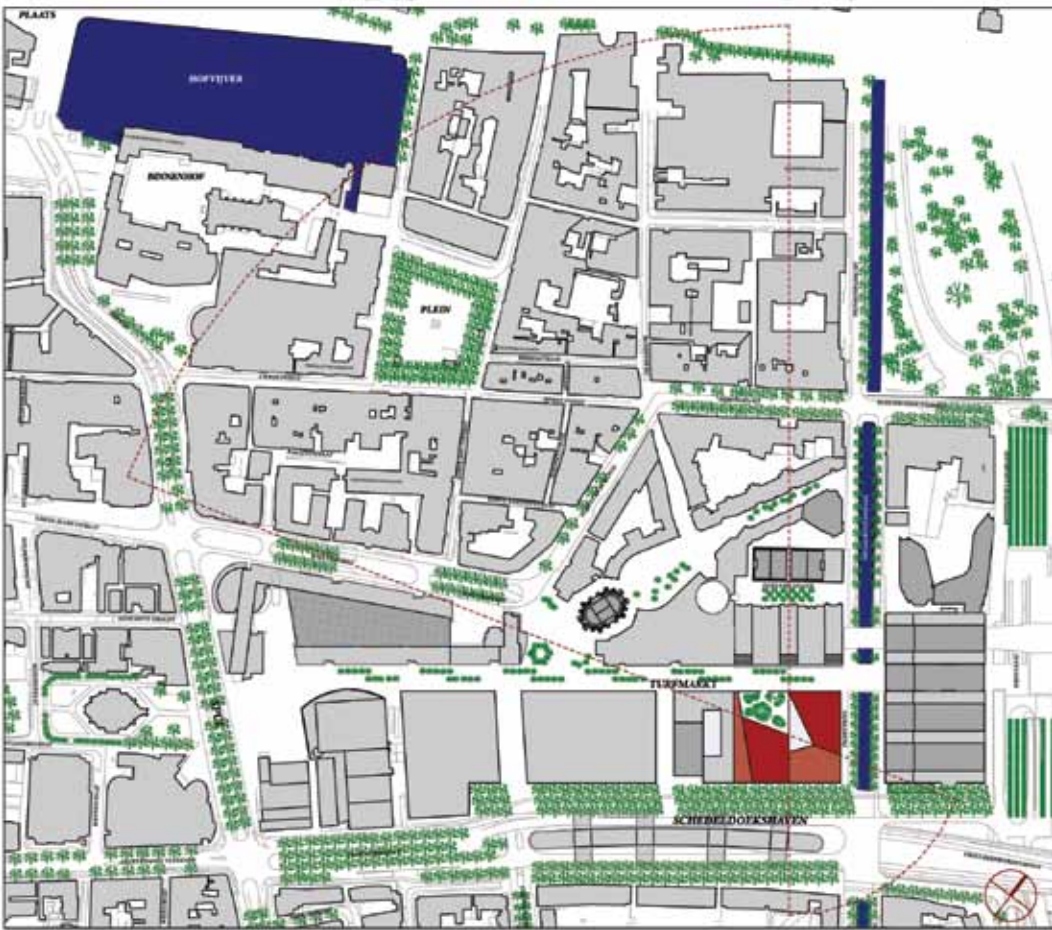
- De situering in Den Haag
- Plintbebouwing
 - Torens
 - Atrium
 - Bestaande bebouwing
 - Bestaande hoogbouw
 - Water
 - Tuin en bomen

In het gebied binnen de stippellijnen kun
je tussen de torens door kijken

←
De twee varianten voor de indeling van
verdiepingen vanaf de 10e

→
Eerste verdieping met vergaderzalen

Met zes andere architectenbureaus deed Hans Kollhoff Architecten in 2002 mee aan de competitie een nieuw onderkomen te ontwerpen voor de ministeries van Veiligheid en Justitie en Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Met een gedrevenheid die ruim tien jaar later nog nauwelijks aan kracht heeft ingeboet, vertelt Hans Kollhoff (1946) waarom zijn bureau indertijd aan die prijsvraag meedeed: 'Het was de bedoeling dat er een enorm groot volume voor maar liefst twee ministeries gebouwd moest worden in de context van de oude stad. Dat vind ik fascinerend. Iets nieuws bouwen in een historische omgeving, zo dicht bij het stadscentrum van Den Haag, dat is volgens mij precies de taak van de architect. En om daar dan een goed ontwerp voor te maken, dat vind ik ronduit miraculeus.'

Miraculeus: Kollhoff doelt dan zowel op het ontwerpproces als op het eindresultaat. 'In veel steden worden zulke grote volumes eerder buiten het stadscentrum gebouwd. Kijk naar Amsterdam, waar zo iets binnen de grachtengordel nooit mogelijk zou zijn. En wanneer er wel in een historische context wordt gebouwd, dan heeft de moderne architectuur het dikwijls op haar geweten dat ze een verwoestende invloed heeft gehad op die kwetsbare omgeving. Dat is verschrikkelijk. Wij willen juist de omgeving met de nieuwbouw verzoenen en dat is precies wat we in Den Haag hebben geprobeerd te doen.' Niet voor niets verwees Kollhoff bij de presentatie van zijn ontwerp naar de Amerikaanse stad Chicago, de bakermat van de hoogbouw. Hans Kollhoff: 'Chicago bewijst dat het bij hoogbouw niet primair gaat om de hoogte van de gebouwen, maar vooral om het inpassen in de omgeving.' Het bijzondere aan de hoogbouw in Chicago is dat daar gebouwen van verschillende hoogte keurig naast elkaar staan binnen hetzelfde blok. 'In Chicago kun je zien hoe het mogelijk is om ondanks de hoogte van de gebouwen toch stedelijke ruimte te creëren, om straten te maken en parken aan te leggen. Het gaat er om het straat-

← Het atrium

→ (links) Subtiele beëindiging op ruim 140 meter hoogte: pinakels. Erachter staat de Hoftoren.

→ Zuidtoren, detail set-back

Dat was volgens Kollhoff ook de reden dat het ontwerp van zijn bureau uiteindelijk de voorkeur kreeg en is uitgevoerd. 'We hebben ons best gedaan een uitgesproken megastructuur te vermijden. Door de beperkte afmetingen van het bouwkvael was het programma alleen maar mogelijk door hoogbouw toe te passen, maar de torens van het complex dat we voor ogen hadden, moesten dan wel erg slank en elegant zijn. We concentreerden ons op verschillende zichtlijnen, telkens vanuit andere delen van de stad.' Door ervoor te zorgen dat er, onder meer vanaf het Binnenhof, ruimte tussen de torens te zien is, was het mogelijk de torens 'klein' en slank te houden. 'En,' zegt Kollhoff, 'daardoor was het ook mogelijk om vanaf alle kanten goed zicht op het complex te houden.'

IDENTITEIT

Het kantorensemble aan de Turfmarkt, waarvan de twee torens al snel nadat het bouwproces op gang was gekomen de nu al weer verouderde naam 'Jubi-torens' kregen, heeft een door Peter Wirtz ontworpen voortuin. De twee vanuit de gemeenschappelijke basis oprijzende torens hebben elk een eigen identiteit. Ze zijn te zien als twee personen, elk met een eigen uiterlijk, terwijl ze toch bij elkaar horen en elkaar in een omarming vast lijken te houden. De een is opgetrokken uit rode baksteen, de ander uit witte natuursteen. Een voor- of achterkant hebben ze niet, een ruim opgezet atrium verbindt beide op straatniveau. Door goed gebruik te maken van hoekverdraaiingen, scherpe en stompe hoeken, incisies en 'setbacks', subtiele inspringingen in de gevel, hebben

niveau te respecteren om individuele huizen en gebouwen in hun waarde te laten.'

Hoogbouw stond ooit in een kwaad daglicht, constateert Kollhoff, maar dat hadden de toenmalige architecten goeddeels zelf veroorzaakt. 'In de jaren zestig en zeventig kwam de

kritiek op hoogbouw erop neer dat de architecten de menselijke schaal volledig uit het oog hadden verloren. Dat was ook zo. Maar naar mijn mening is het heel goed mogelijk hoogbouw bij architectonische opgaven toe te passen. Dat moet je alleen wel goed doen. In Chicago is te zien hoe het moet. Hoogte is niet

zo belangrijk. Natuurlijk, iedereen die voor het eerst in Chicago of New York komt, kijkt alleen maar omhoog en is onder de indruk van de hoogte van al die gebouwen, maar na enige tijd merk je dat het vooral gaat om de context, de menselijke schaal, het straatniveau.'

‘Hoogbouw stond ooit in een kwaad daglicht’

beide kantoortorens een uitermate rank uiterlijk gekregen.

Vanzelfsprekend was het aanvankelijk allerminst dat de twee torens in uiterlijk iets van elkaar zouden verschillen. ‘Er is in het begin discussie geweest of ze verschillend zouden zijn’, zegt Hans Kollhoff. ‘Uiteindelijk is daarvoor toch gekozen om ervoor te zorgen dat ook als je torens half voor elkaar ziet staan, ze als twee onafhankelijke slanke torens worden gezien. We hebben de gemeenschappelijke functies in het gebouw in de voet van het complex ondergebracht. Die voorzieningen definiëren de basis: het atrium, het auditorium in de

kelder, de restaurants, vergaderkamers, de ministeriële vertrekken. Vanaf de basis ontwikkelen de torens zich dan verder omhoog met daarin de kantoorfuncties.’ Flexibiliteit achter de gevel stond in de ontwikkeling van de kantoorvolumes centraal.

BEKRONING

Voor Hans Kollhoff is de gevel een van de belangrijkste, zo niet het belangrijkste aspect van een gebouw. ‘Dat is waar wij als architecten voor zijn. Vanuit de verte gezien draait alles om het silhouet van een gebouw. Ook daarin is Chicago een voorbeeld. Je kunt daar zien hoe in de gebouwen de verticaliteit wordt

gevierd. Cesar Pelli (architect van de Zürichstoren in Den Haag, red.) heeft ooit gezegd dat verticaliteit meer te maken heeft met de lucht dan met de grond. En dat ben ik met hem eens. Daarom eindigen beide gebouwen in een bekroning met pinakels, die hoog in de lucht reiken.’ Door deze subtiele beëindiging op ruim 140 meter hoogte wordt het bouwwerk één met het luchtruim, waarin het langzaam vervaagt. Voor Kollhoff is deze vorm van bekroning de meest logische voor een hoog gebouw. ‘Dat is het principe. Ik heb het niet uitgevonden en het is natuurlijk wel eens anders gedaan, zoals in de gebouwen van Mies van der Rohe (Duits-Amerikaans

architect 1886-1969, red.) in Chicago en New York. Moderne oplossingen zoals hoogbouw met groene gevels en groene terrassen doen in mijn ogen al heel snel gedateerd aan. Sommigen zeggen dat ik niet modern ben. *So what?* Ik houd vast aan mijn opvatting dat mijn gebouwen goed in hun omgeving moeten passen en hun context moeten respecteren.’

PRAGMATISCH

Het bureau van Kollhoff nam ook het ontwerp van het interieur van het gebouw voor zijn rekening. ‘Dat was een interessant proces’, constateert de architect. ‘De groep mensen die zich daarmee bezig hield was heel divers. Het team dat over het

interieur ging heeft verschillende brainstormsessies gehad en in het begin waren er tal van uiteenlopende ideeën. Maar stap voor stap begonnen de uitgangspunten steeds meer gestalte te krijgen en werden de plannen steeds pragmatischer. Het was een heel goede samenwerking en het belangrijkste vind ik dat

we op dit punt goed binnen het budget zijn gebleven.’

De Duitse architect Hans Kollhoff heeft veel ervaring met bouwen in Nederland. Zijn bureau, met hoofdkantoor in Berlijn, heeft hier een eigen filiaal, dat eerst was gevestigd in Rotterdam en sinds

enige tijd in Den Haag. Hij ontwierp projecten in Amsterdam en Rotterdam. ‘En we kregen de kans om te bouwen in Maastricht, Amersfoort en Breda’, vult hij aan. ‘Nu zijn we weer bezig met een project in Amsterdam.’ Hij kijkt met grote tevredenheid terug op het ontstaan van het complex in Den Haag: ‘Ik ben

erg blij met dit resultaat en ik ben benieuwd hoe het gebouw zich verder ontwikkelt. Het is en blijft fascinerend om in Nederland te bouwen. Het is verbazingwekkend hoe goed zulke grote projecten als dit in Nederland zijn georganiseerd. Dat is heel anders werken dan in Duitsland. In Amsterdam, bij het ontwerp voor het KNSM-Eiland had ik te maken met een speciaal bouwteam. Dat werd toen het poldermodel genoemd en ik vind nog steeds dat dat heel functioneel en authentiek werkt. Dat is in elk geval heel anders dan werken met de zoveelste gekke ontwikkelaar.’

- ↑ Het auditorium
- ← Populaire koffiehoeke in het restaurant op de 3e verdieping (foto Eran oppenheimer)
- ↗ Het bedrijfsrestaurant. Gemakkelijk voor evenementen te gebruiken, want de counters zijn verplaatsbaar
- 70 meter lange bank in bedrijfsrestaurant

Langste bank van Nederland

Of dit echt de langste bank van Nederland is, weten we niet, maar de parse, golvende bank van 70 meter langs de lichtgele wand in het bedrijfsrestaurant is een echte blikvanger.

En lang is ie zeker. Het is niet alleen een lunch- of loungebank waar het heerlijk zitten is, het is ook een werkbank met de bijbehorende aansluitingen voor laptops en andere mobiele apparaten. Het ontwerp van de bank is van Kollhoff.

TEKST: ANKA VAN VOORTHUIJSEN
FOTOGRAFIE: ERAN OPPENHEIMERS
LEVIEN WILLEMSE (PORTRET)

Langetermijnvisie stond voorop

Van twee torens naar één rijksgebouw.
Van alles apart, naar gedeelde faciliteiten.
Louw van Sinderen over de filosofie achter
Turfmarkt 147.

Toen Louw van Sinderen in 2003 aanschouf bij de projectdirectie nieuwbouw van Binnenlandse Zaken lag er, behalve de schetsen van architect Hans Kollhoff, weinig concreets op tafel. Uitgangspunt was dat het nieuwe gebouw uit twee delen ging bestaan: één toren voor het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, de andere voor wat inmiddels het ministerie van Veiligheid en Justitie is.

TIJDGEEST

Beide ministeries hadden op dat moment nog ieder een afzonderlijke programmadirectie voor de toekomstige huisvesting, die los van elkaar relatief traditionele plannen ontwikkelden voor 'hun' toren. Dat veranderde toen in 2004 werd besloten om als één opdrachtgever samen op te trekken. Die nieuwe club bestond uit mensen 'met toekomstvisie', omschrijft Van Sinderen. Vanuit een open kantoorruimte tegenover de bouwput werden de ideeën gevormd over indeling, interieur en voorzieningen in het gebouw. 'Het was een

team dat de tijdgeest aanvoelde.' Uiterlijk lijkt het gebouw dat er nu staat, nog verbazingwekkend veel op die eerste schetsen uit 2002. Maar de manier waarop er nu binnen het gebouw wordt (samen)gewerkt, was tien jaar geleden volstrekt onvoorstelbaar, zegt Van Sinderen. De enige gemeenschappelijke componenten waren destijds een gezamenlijke entree en een gedeeld bedrijfsrestaurant. Van Sinderen: 'Eigenlijk stond er op de éne toren al een dame met een weegschaal en op de andere een grote B.'

Hoe anders is de gebouwde werkelijkheid inmiddels. Aan de Turfmarkt staan nu niet twee ministeries, maar één rijkskantorencomplex waarin naast beide ministeries ook andere gebruikers zijn gehuisvest, zoals bijvoorbeeld de Raad voor de Kinderbescherming. De gemeenschappelijke entree en het gezamenlijke bedrijfsrestaurant kwamen er inderdaad. Maar in het gebouw zijn alle faciliteiten nu voor alle gebruikers. Dus één postkamer, één repro-service, één

auditorium. De gebruikers delen de vergadercentra en de skylobby's op de 22e en 36e verdieping. De vijfduizend mensen die in het gebouw kunnen werken zitten allemaal op identieke bureaustoelen aan identieke bureaus. Er is geen sprake van een aparte toren voor elk ministerie en (bijna) niemand heeft

een eigen vaste werkplek. De basisinrichting op alle verdiepingen is gelijk: lichte vloerbedekking, veel 'blond' hout en losse elementen in de 'kernkleuren' rood, geel en blauw. Er zijn slechts twee standaard plattegronden voor alle kantoorverdiepingen.

Van Sinderen: 'Het klinkt heel rigide. Maar het is daardoor juist heel flexibel.' En naast transparantie was flexibiliteit een belangrijk uitgangspunt bij het ontwerp, zegt Van Sinderen: 'Organisaties veranderen permanent in omvang en functionaliteit. Dat geldt ook voor de rijksoverheid. Andere taken, andere samenstelling. Voorheen betekende dat om de paar jaar in een gebouw wanden slopen en verbouwen. Dat willen we in deze tijd niet meer. Dit gebouw is gebouwd vanuit een langetermijnvisie, het is tegen veranderingen bestand. Uiteindelijk gaat het om wat mensen nu en in de toekomst gaan doen in zo'n gebouw. En dan kom je uit op werken, samenwerken en vooral: elkaar ontmoeten.'

CREATIVITEIT

De economische crisis maakte het noodzakelijk om goed na te denken over optimaal gebruik, een efficiënte indeling en het delen van functies. Van Sinderen: 'Dat delen van functies geldt dus ook voor de ministers. Ministers hebben deels dezelfde voorzieningen en ondersteuning nodig op het gebied van catering, beveiliging, vergaderfaciliteiten. Dus zitten ministers en staatssecretarissen nu bij elkaar op één verdieping.' De schaal van het project bood mogelijkheden: de bestelling van 4000 identieke bureaustoelen en 4000 identieke bureaus maakte

scherpe prijsonderhandelingen mogelijk. Van Sinderen: 'En dat betekent weer dat je je kunt permitteren om voor het beste en daarmee meest flexibele te gaan. Eenvoudig individueel maximaal instelbaar.'

'Geldnood dwingt tot creativiteit', zegt Van Sinderen. 'We hebben ruimtes zo weinig mogelijk gedefinieerd. Op de kantoorverdiepingen kun je ruimtes van een bepaalde omvang gebruiken voor overleg, maar je kunt er ook voor kiezen om er een aantal werkplekken in te maken. Daar beslis je als afdeling zelf over. Er zijn geen vaste telefoons meer op de bureaus. Overall is WiFi, gsm en 3G-dekking, iedereen heeft een smartphone, overall is stroom. Je kunt aan een bureau werken, maar ook in de skylobby of de huiskamer. Het restaurant heeft een bijzondere vorm en kan gecompartmenteerd worden. Dat betekent dat je tegelijkertijd in het ene deel een vergadering kunt hebben en in een ander deel een feest zonder dat je last van elkaar hebt. Als je een rechte doos maakt kan dat niet.'

MENSELIJKE MAAT

Een projectdirectie die 'de tijdgeest aanvoelt' kan in de praktijk ver voor de troepen uitlopen en voorstellen doen die niet direct worden omarmd, bevestigt Van Sinderen. 'Als je idee is dat niemand meer een vaste werkplek of vaste telefoon nodig heeft,

dat je één postkamer wilt en één ICT-netwerk dan betekent dat nogal wat voor de bestaande organisaties. Veel onzekerheid over de eigen positie, onrust en weerstand. Dat is begrijpelijk.' Dat het bouwproces ernstig werd vertraagd door de duur van het vergunningetraject en het besluit tot de sloop van de Zwarte Madonna gaf in dit geval lucht. 'Het is duidelijk dat we erg veel steun hebben gehad van de stuurgroep en de Secretarissen-generaal, die onze visie op de huisvesting deelden. Er was uiteindelijk genoeg tijd voor overleg en nette medezeggenschapprocedures.'

Het hoogste gebouw van Den Haag, het grootste kantoorgebouw van Nederland, 4000 dezelfde bureaus en dezelfde stoelen, een identieke basisinrichting: hoe breng je de menselijke maat in zo'n gebouw? Hoe zorg je dat die duizenden werknemers zich toch allemaal een individu kunnen voelen en een prettige en herkenbare werkplek hebben? Raken mensen niet compleet verloren op die schaal? 'Binnen de enorme oppervlakte van het gebouw zijn verdiepingen van 70 werkplekken aangewezen als eigen werkomgeving. Die hebben allemaal een eigen 'huiskamer' die je een eigen gezicht kunt geven. Nu het gebouw functioneert, zie je mooie voorbeelden van hoe afdelingen hun etage personaliseren. Met foto's op magneetvellen die op kastenwanden worden geplakt.

Met kunst en bijzondere objecten. Alles mag: als je de wanden maar laat staan en alles zo weer mee kan nemen wanneer je gaat verhuizen.' 'Bovendien: het is een heel transparant gebouw. Je ziet elkaar, maar je kunt ook overal naar buiten kijken.' Niet alles is 'mega en massaal' zegt Van Sinderen: 'Iedereen kan een raam open zetten als 'ie dat wil. En onder elk raam is een radiator die gebruikt kan worden voor bijverwarming. Natuurlijk moet een mens invloed kunnen hebben op zijn of haar omgeving.'

WERKGELEGENHEID

Het interieur van het gebouw kan qua flexibiliteit, hoopt Van Sinderen 'voor de eeuwigheid' mee. En de buitenkant? 'Het past bij het stedelijk weefsel van de stad, het levert een positieve bijdrage aan het centrum, is een verrijking van de skyline en de uitstraling van Den Haag. De 5000 mensen die er werken leveren ook weer extra werkgelegenheid op in het centrum. De ruimtes in de plinten worden verhuurd, dat zorgt voor nog meer levendigheid. Omdat de tuin deel uitmaakt van de entree is het er altijd levendig, maar het heeft ook de sfeer van een besloten stadstuin, waar iedereen even rustig kan zitten: het is openbare ruimte. En die lange natuurstenen banken aan de buitenkant van het hek zijn vanaf dag één een groot succes: daar zitten altijd mensen.'

RIJKSKANTOOR TURFMARKT 147

INTERVIEW MET
MINISTER VAN
VEILIGHEID EN JUSTITIE

TEKST: MICHIEL ZONNEVELD
FOTOGRAFIE: CARY MARKERINK EN
ARENDA OOMEN (PORTRET)

Met een breed armgebaar wijst minister Ivo Opstelten van Veiligheid en Justitie naar het grote raam in zijn werkkamer. 'Als het een beetje mooi weer is zie ik de skyline van Rotterdam', zegt de minister die jarenlang burgemeester van de havenstad was. 'Dat is een van de dingen die me heel erg bevalen in dit gebouw.

In mijn vorige kamer had ik geen uitzicht, het had zelfs niet eens eigen ramen. Maar mijn favoriete plek is de coffeecorner op de bovenste etage van dit ministerie. Als ik iemand enthousiast wil maken, neem ik hem daar mee naar toe. Het is niet alleen heel mooi van binnen, maar het uitzicht is schitterend.'

Toch staat u niet bekend als iemand die zich erg druk maakt om zijn directe werkomgeving.

'Ik houd me daar inderdaad zelf nooit zo mee bezig. Ik trek altijd in het kantoor van mijn voorganger. Nu moet ik zeggen dat ik ook niet veel te klagen heb gehad. In Rotterdam mocht ik in het mooiste stadhuis van

Nederland werken. Dat was een heel klassiek gebouw, ontworpen aan het begin van de twintigste eeuw, maar als je erin rond liep voelde het alsof alles om je heen al honderden jaren bestaat. Onvergelijkbaar met waar ik nu zit, maar ik vond het heel prettig.'

U gaat toch niet zeggen dat de bouw eigenlijk niet had gehoeven?

'Integendeel. Het was noodzakelijk dat we een nieuwe huisvesting kregen. Het oude gebouw aan de Schedeldoekshaven was totaal uitgewoond. Het voldeed ook totaal niet meer aan de eisen van deze tijd. Maar deze huisvesting is voor mij vooral veel praktischer.'

In welk opzicht?

'Als ministerie van Veiligheid en Justitie heb je veel te maken met de collega's van binnenlandse zaken. Denk aan kwesties als de grondwet, de rechtstaat en het bestuur. Dan is het handig dat we als bewindslieden op dezelfde gang zitten. Als ik snel iets met Ronald Plasterk (minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, red.), Stef Blok (minister voor Wonen en Rijksdienst), of Fred Teeven (staatssecretaris van Veiligheid en Justitie) wil overleggen, hoef ik hooguit 50 meter te lopen.'

Ministersgang met portretten van oud-bewindspersonen

was totaal uitgewoond'

Op de Schedeldoekshaven waren de ministeries toch ook burenen?

'Dat waren toch gescheiden gebouwen en het had nogal wat voeten in de aarde voor je op het kantoor van je collega was. Het gevolg is dan dat je toch minder snel bij elkaar binnenloopt.'

Het is een groot gebouw geworden. Bevalt u dat?

'Het is inderdaad een van de grootste kantoorgebouwen van het land. Maar dat betekent dat je heel veel hier onder kan brengen en diensten minder over verschillende locaties hoeft te verspreiden. Naast de beleidsdirecties huist hier ook de Nationaal Coördinator Terrorisme-

bestrijding en Veiligheid bijvoorbeeld. En ook het Nationaal Cyber Security Centrum is over. Dat is allemaal heel praktisch. Bovendien moet u niet vergeten dat ik, door de invoering van de Nationale Politie, de grootste werkgever van het land ben geworden. Er vallen nu 135.000 medewerkers rechtstreeks onder het ministerie van Veiligheid en Justitie.'

U zegt dat u zich nooit zo druk maakt om het gebouw waar u intrekt. Maar is het toch niet lastig dat u over het ontwerp en de inrichting niets te zeggen had? De plannen zijn immer onder de verantwoordelijkheid van uw voorgangers bedacht en goedgekeurd?

'Lastig vind ik dat niet. Het is vooral

de secretaris-generaal en zijn team die duidelijk moeten maken welke eisen er aan het gebouw worden gesteld. Overigens zijn er altijd dingen die je anders wilt. Een klein ding was de ontvangst op deze etage. Als je met de lift naar boven kwam was er niemand om je op te vangen. Dan staat een bezoeker in een lege hal. Er komt nu nu toch een kleine balie waar iemand zit die de bezoekers welkom heet en de weg wijst.'

Zijn er nog meer dingen die eventueel anders zouden kunnen?

'In zo'n eerste fase ontdek je altijd dingen die goed en minder goed werken. Een van de vragen die ik nog

heb is of bezoekers goed genoeg de weg vinden als ze in de grote hal beneden aankomen. Misschien moet daar ook nog iets voor bedacht worden. En ik mopper wel eens over de speciale VIP-lift, die is aangelegd. Ik vind dat niet erg nodig. Bovendien was het geloof ik de bedoeling dat we als bewindslieden sneller boven en beneden zijn. Alleen werkt dat alleen als andere collega's er dan geen gebruik van maken. Dat doen ze natuurlijk toch, geef ze eens ongelijk. Met als gevolg dat ik soms eindeloos moet wachten. Maar dat zijn details. Nee, ik ben heel tevreden met dit gebouw.'

Lampen

De bijzondere hanglampen in het gebouw zijn van de bekende Deense ontwerper Poul Henningsen. Er zijn verschillende types gebruikt. In totaal hangen er zo'n 800 in het gebouw.

Buiten adem

COLUMN: MARTIN LAMBOO
FOTOGRAFIE: CARY MARKERINK EN
ARENDA OOMEN (PORTRET)

Apart is het wel, voor het eerst een gebouw te mogen betreden waarvan je de bouw ruim vier jaar lang, van dag tot dag, hebt kunnen volgen. Van gapend gat in de grond, tot de duizelingwekkende hoogte van 146 meter. De transparantie, het uitbundige licht en de felle kleuren op de etage, zorgen aanvankelijk voor niet minder dan een kleine 'cultuurshock'. Gewend aan lange, sombere gangen met als kleurvarianten grijs, grijs en grijs, voel ik me een beetje als een mol die door een spittende tuinder plots aan de oppervlakte wordt gebracht.

Maar al snel wennen mijn ogen aan licht en kleur en kan het grote genieten beginnen. Van de ruimte, van de nieuwe apparatuur, van het feit dat je eindelijk eens een raam kunt openzetten ... En wie heeft nog niet trots een bezoeker meegeloodst naar de skylobby – Den Haag met weidse gebaren tonend, alsof het je eigendom is? Soms is het even zoeken naar een collega, die elke dag weer op een andere plek kan opduiken. Maar op die zoektochtjes loop je vaak ook afdelingsgenoten tegen het lijf met wie je normaal gesproken niet dagelijks contact zou hebben. Dat is niet alleen leuk; dat is ook winst.

Natuurlijk, er kleven ook nadelen aan het gebouw. Zo hadden iets meer toegangsdeuren de files bij binnenkomst en vertrek kunnen voorkomen. En soms duurt het wel erg lang voordat je met de lift op de gewenste etage arriveert. En nu niemand meer over een eigen apparaat op de kamer beschikt, zijn ook bij de printer de rijen wel eens lang. Uiteraard net altijd als je haast hebt; Murphy's Law is tenslotte meeverhuisd ...

Maar gelukkig is daar het follow me systeem, dat het mogelijk maakt ook elders een printje te maken. Dat wil zeggen: als je geluk hebt. Laatst was op onze eigen etage – de 10e – de printer in gebruik. 'Ik ben nog wel even bezig', waarschuwde een collega. Op de 11e etage bleek de printer defect. Op de 12e hadden ze last van een papierstoring. Op de 13e kon ik, ondanks zes verwoede pogingen, niet inloggen. Op de 14e etage – ik was al bijna buiten adem en in de wolken – kon ik eindelijk de gewenste uitdraai maken.

Avontuurlijk, dat Nieuwe Werken ...

Martin Lamboo is speechschrijver bij het ministerie van Veiligheid en Justitie

RIJKSKANTOOR TURFMARKT 147

INTERVIEW MET MINISTER
VAN BINNENLANDSE
ZAKEN EN KONINKRIJKS-
RELATIES

TEKST: MICHIEL ZONNEVELD
FOTOGRAFIE: CARY MARKERINK EN
ARENDA OOMEN (PORTRET)

Ronald Plasterk: ‘Amerikaanse stijl

Natuurlijk heeft minister Plasterk van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelatie een oordeel over het gebouw. Maar vraag hem niet wat hij anders zou hebben gedaan als hij in de schoenen van de architect had gestaan. ‘Ik ben drie jaar minister van OCW geweest en had toen ook de portefeuille architectuur. Ik realiseer me sindsdien hoe groot dat vakgebied is. De indeling van een gebouw als dit bepaalt een belangrijk deel van het leven van de mensen die hier werken. Aan de andere kant levert een gebouw ook een creatieve en artistieke bijdrage aan de omgeving. Moet je dan bijvoorbeeld gaan zeggen dat je liever een andere

steen had gebruikt, of in de hal een andere kleur? Dat zou erg aanmatigend klinken. Het is toch een beetje alsof je langs een Van Gogh loopt en zegt: die zonnebloemen zou ik heel anders hebben geschilderd.’

Maar u kunt vast wel zeggen of het u bevalt.

‘Ik was meteen erg onder de indruk van het gebouw. Het eerste wat me opviel was de Amerikaanse uitstraling. Ik heb ook begrepen dat de Chicago-stijl de architect heeft geïnspireerd. De houten lambriseringen. De hal met veel marmer en koper. Het riep allemaal herinneringen op aan de kantoren waar ik in de VS ben geweest toen ik daar werkte.

Wat ik verder mooi vind, is dat de stijl consequent is doorgevoerd.’

Aan welke functionele eisen moet een kantoor wat u betreft voldoen?

‘Daar kan je heel veel over zeggen. Maar het is heel belangrijk dat het een plezierige en mooie werkplek is. Dat draagt ook bij aan het plezier in het werk. In het vorige gebouw had je veel van die lange, donkere, gangen met van die lage systeemplafonds. Je had echt het gevoel dat je in een jarenzestigkantoor zat. Het bijzondere van dit gebouw is dat je dat gevoel niet hebt. Dat komt door de intelligente indeling, de interessante vormen en de mooie lichtinval. Verder is het heel praktisch. In die zin

Werkkamer minister BZK met uitzicht op Den Haag

roept herinneringen op'

verenigt dit gebouw het beste van twee werelden. Je hebt meer mooie gebouwen hier in Den Haag. Dat van de Eerste Kamer vind ik misschien wel het mooiste. Maar als je binnenloopt dan realiseer je je dat het niet erg praktisch is. Dit gebouw is dat wel.'

Wat is uw favoriete plek in dit gebouw?

Mijn werkkamer. Ik heb het geluk dat ik precies op een hoek zit, waardoor ik mooi uitzicht over mijn geboortestad Den Haag. Ik ben er dus erg op vooruitgegaan. Op de Schedeldoekshaven keek ik uit op een binnendak of zoiets met een beetje deprimeerende kiezelsteentjes erop. En daarvoor zat ik in de Tweede Kamer in een op zich mooie kamer, maar

met het formaat van een bezemkast. Verder is het praktisch dat ik nu met drie liberale bewindslieden op de gang zit. Als er bijvoorbeeld iets speelt, loop ik met de handen in mijn zakken naar Ivo Opstelten of de andere collega's en vraag: "Hoe lossen we dat effe op?" Je hoeft dan niet meteen een heel interdepartementaal overleg te organiseren. Ik kan me voorstellen dat collega-bewindslieden die alleen zitten, wel eens jaloers zijn.'

U kunt zich met die drie liberalen op de gang toch bijna geen ruzie in de coalitie veroorloven?

'Het is in elk geval veel makkelijker geworden om eventuele tegenstel-

lingen in een coalitie te bespreken. Het komt wel eens voor dat ik bijvoorbeeld zeg: dit of dat ligt moeilijk bij ons. Hoe zit dat bij jullie? Het is dus heel handig om met bewindslieden van andere partijen op de gang te zitten.'

Is er toch niet iets dat u aangepast had willen zien?

'Het enige wat ik nog eventueel zou willen is een betere zonwering voor de ramen. Als ik hier aan deze tafel gasten ontvang dan kan de zon, als die laag staat, in hun gezicht schijnen. Het zou mooi zijn als ik met een druk op de knop daar iets aan kan doen. Maar meer dan dat zou ik echt niet kunnen bedenken.'

Hoe mensen werken is niet voor te schrijven

Voor de ongeveer 5000 medewerkers van de ministeries van Veiligheid en Justitie en van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties werden in de nieuwe huisvesting aan de Turfmarkt 4000 werkplekken ingericht. Dat betekent: geen vaste werkplek meer, minder kastruimte, uitloggen als je langer weg bent en *clean desk policy*. Hoe trek je 5000 mensen over de streep om te gaan flexen in hun nieuwe open kantooromgeving?

TEKST: MARIANNE SCHIJF
FOTOGRAFIE: CARY MARKERINK EN
LEVIEN WILLEMSE (PORTRET)

RIJKSKANTOOR TURFMARKT 147 WERKEN IN DE NIEUWBOUW

Bij beide ministeries zijn er wel experimenten geweest met flexibel werken, maar op deze grote schaal was het voor iedereen nieuw. 'Werken in de Nieuwbouw' heette het project bij BZK; Carolien van der Rest van de Werkmaatschappij was de afgelopen periode verantwoordelijk voor de voorbereiding van de 1650 BZK'ers die naar het gebouw van Kollhoff verhuisden: het kerndepartement van BZK plus de medewerkers van het agentschap Basisadministratie Persoonsgegevens Rijk. Haar collega Rick Stuyling de Lange trok het programma 'Organisatiegericht Huisvesten' om de 3450 medewerkers van VenJ rijk te maken voor plaats- en tijdonafhankelijk werken in de nieuwe huisvesting. Behalve het kerndepartement kwamen diverse taakorganisaties van VenJ over naar de nieuwbouw: het hoofdkantoor van de Dienst Justitiële Inrichtingen, het landelijk bureau van de Raad voor de Kinderbescherming en ook de dienst van de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding.

‘De omvang verschilde, maar onze rol was vergelijkbaar’, zegt Stuyling de Lange. En de problemen waar beide programmamanagers mee te kampen kregen dus ook.

SNELKOOKPAN

Stuyling de Lange: ‘Hoe we het hebben aangepakt? ‘Bij VenJ zijn we eerst gaan uitleggen wat het betekent om in de nieuwbouw volgens dit nieuwe concept te werken. De norm is 1 standaardwerkplek voor 0,9 fulltimer. Dat betekent dus werkplekken delen. We hebben nieuwbouwcafés georganiseerd om een beeld te geven en om met medewerkers in gesprek te gaan. Vervolgens is de vraag wat je ermee kan en wilt.’ Zeepkistbijeenkomsten, snelkookpansessies, wereldcafés, een werkplekspel. Verschillende instrumenten om de medewerkers mee te krijgen en ook mee te laten denken over werken in de nieuwbouw zijn uit de kast gehaald. Bij beide ministeries ontwikkelden de medewerkers zelf inrichtingsplannen die aansloten bij de wensen van de verschillende onderdelen. Van der Rest: ‘Hoe mensen werken is niet voor te schrijven. We hebben de organisatieonderdelen zelf de ruimte en verantwoordelijkheid gegeven om tot de goede plannen voor hun eigen medewerkers te komen.’

LEGE KASTENTEAM

Het Nieuwe Werken is niet meer zo nieuw, maar toch is het ene concept

het andere niet. Vele varianten zijn in omloop, maar als basisregels gelden: niemand heeft een vaste werkplek, je kiest een plek die past bij wat je gaat doen, bij 2 uur afwezigheid log je uit en na je werk zorg je dat er een leeg bureau achterblijft. Essentieel zijn in deze werkomstandigheden passende ICT-voorzieningen. Alle medewerkers kregen de beschikking over een computer (een vaste of een laptop) een smartphone en een token (gecodeerde sleutel, red.) om vanaf een andere locatie toegang te krijgen tot het netwerk van de ministeries. Want plaats- en tijdonafhankelijk werken kan ook elders. In elk geval is het verstandig om aan het begin van je werkdag eerst even na te denken over de beste werkplek voor wat je gaat doen.

Hoewel het papierloze kantoor er waarschijnlijk wel nooit zal komen, is bij het flexibelwerkenconcept afscheid nemen van papier onvermijdelijk. De medewerkers van BZK en VenJ hebben flink opgeruimd. Er was veel waardering voor het ‘legekastenteam’ van de Wajongjongeren dat de directie PenO van BZK inzette om mensen te helpen bij opruimacties. Stuyling de Lange: ‘Binnen VenJ zijn directies door een professioneel team geholpen. Er is heel veel papier weggegooid en voor sommige mensen was dat best moeilijk en zelfs emotioneel. Het proces

van mensen die zich met wetgeving bezighouden is bijvoorbeeld nog sterk verweven met papieren dossiers. Maar ja, de transitie moet een keer gebeuren en dan is zo’n verhuizing wel het moment natuurlijk.’

GERUISLOOS

‘Of het doel bereikt is? Ja. We hebben een mooi gebouw en we doen aan werkplekdeling’, zegt Stuyling de Lange. ‘We hebben een standaard ICT-pakket voor 4 categorieën gebruikers, elke directeur kiest wat het beste past bij de taak van zijn of haar directie. Dat is goed gelukt, alle pakketten werken.’ Van der Rest: ‘Als je het zo ziet werken, lijkt het simpel, netjes en redelijk luxe. Maar ik vind dat het ministerie van BZK megastappen heeft gezet. Het werken met dit concept is nagenoeg geruisloos verlopen. Vrijdag om 16.00 uur zaten ze nog op een vaste plek, op de maandag erna konden ze hier vanaf 7.00 uur aan de slag in een nieuwe ICT- en een nieuwe werkomgeving. Vanaf 11.00 uur was het ‘business as usual’.’ Stuyling de Lange: ‘Nou, het is niet helemaal vlekkeloos gegaan. Wat er na de verhuizing werkt, wordt als vanzelfsprekend beschouwd, wat niet werkt is “belachelijk”. Zo denken mensen. Maar het flexibel werken in deze omgeving voelt goed. Mensen zitten in “zones” van de eigen directie of afdeling om zich thuis te voelen. Aan de behoefte aan een veilig gevoel is tegemoet gekomen,

- ↑ Kasten en lockers
- ↖ Gang met werkruimten in Noordtoren
- ← Carolien van der Rest en Rick Stuyling de Lange: ‘Afscheid nemen van papier is onvermijdelijk’ (foto Levien Willemse)

en tegelijk is er een hoop dynamiek tussen de groepen ontstaan. Je kunt het niet afdwingen, maar als je voldoende veiligheid biedt, is er volop gelegenheid om uit te wisselen.’

Van der Rest: ‘Ik hoor bij BZK veel complimenten over de nieuwe werkwijze, mensen vinden het leuk. We hebben bij de voorbereiding veel aandacht besteed aan het maken van werkafspraken. Wat doe je als twee collega’s luide overleggen, hoe zorg je dat je bereikbaar en vindbaar blijft? Ik merk dat iedereen zich goed houdt aan de eigen spelregels.’ ‘Je kunt de regels niet strak handhaven, je moet ook leren andere mensen aan te spreken op hun gedrag. Hoe ga je om met planten, kunst, geluidsoverlast?’, vult Stuyling de Lange aan. ‘We hebben discussie gevoerd over de lage lockers. Daar kon je dames met een rokje toch geen gebruik van laten maken, want dan moeten ze bukken ... En over het reserveren van vergaderruimtes. Sommige mensen plakken een briefje op de deur, anderen kijken gewoon welke vergaderruimte

beschikbaar is. Het gaat er niet om of iets goed of fout is. Het gaat erom dat medewerkers hun eigen oplossing kiezen en de verantwoordelijkheid nemen voor hun werkomgeving.'

ESTAFETTESTOKJE

Een les voor de volgende keer? 'Ik zou de ICT meer naar me toetrekken als programmamanager. Met ICT maak en breek je veel', zegt Van der Rest. 'Ik zou eerder beginnen aan de relatie met de Rijksgebouwendienst, de projectdirectie Nieuwbouw en FM Haaglanden', zegt Stuyling de Lange. Wij zijn heel erg geconcentreerd geweest op ons stukje van de wedstrijd, maar het overdragen van het estafettestokje in de beheersfase is cruciaal. Daar hebben we te gemakkelijk over gedacht.' Er komen nog nazorghondes en evaluatie-onderzoek, maar Van der Rest en Stuyling de Lange zijn ervan overtuigd dat werken in de nieuwbouw niet meer anders kan, wel beter. 'Met deze werkvorm heb je goud in handen', zegt Stuyling de Lange. 'Het nieuwe werken leer je door het te doen, dus nu is de fase van leren en verbeteren aangebroken', zegt Van der Rest. 'Maar de efficiency moet je zelf halen', vult Stuyling de Lange aan. Volgens hem is het gebouw van Kollhoff 'klaar' om over te stappen op de nieuwe norm van 0,7 fte per werkplek. 'Ik maak me zorgen dat het dan te druk wordt', werpt Van

der Rest tegen, wijzend op de ervaringen bij een ander ministerie waar de norm van 0,8 tot veel gedoe leidde. 'Verdichten kan echt nog verder', meent Stuyling de Lange. 'Je bent over de drempel gestapt van het niet meer hebben van een eigen werkplek, dus de volgende stap is nu gemakkelijker gezet.'

Rood, geel en blauw

Architect Kollhoff ontwierp niet alleen het gebouw, maar tekende ook voor het stijlvolle, tamelijk tijdloze interieur van de nieuwe ministerietorens aan de Turfmarkt. Zijn ontwerp is in de loop der jaren aangepast aan de moderne eisen die onder andere het flexibele nieuwe werken aan een inrichting stelt. Diverse werkgroepen hebben zich samen met de architect gebogen over de functionele en esthetische eisen van het kantoor, de vergaderzalen, het bedrijfsrestaurant en de zogenaamde verkeersgebieden. In overleg met de opdrachtgevende ministeries koos Kollhoff voor de kleurstelling rood, geel en blauw. In de witte toren is de kleur van de wanden rood, in de rode toren is de kleur van de wanden geel; handig voor de oriëntatie in het gebouw. Onder andere op de 8e etage, de bestuursverdieping, zijn de wanden blauw.

↑
Skylobby Noordtoren

←
Skylobby 22e verdieping

↙
Hoge lounge werkplekken

↓
Pantry

Ijzige elegantie

COLUMN: **BAUCO VAN DER WAL**
FOTOGRAFIE: **ARENDA OOMEN**

Ik had er op gerekend eerder met pensioen te kunnen, maar ik moest het even uitstellen. Ik wilde per se de overgang van de versteende bladerdeegarchitectuur naar de ranke symbolen van de moderne elegante overheid meemaken als de apotheose van mijn loopbaan. Mijn vasthoudendheid heeft gewerkt. Ik zit er nu, elke dag aan een andere tafel en ik kan niemand meer vinden, maar het uitzicht is magnifiek. Het enige nadeel is dat ik voortdurend serieuze muziek moet laten horen, om daarmee anderen op een tweepersoonskantoor te weren. Tip: niet André Rieu maar Paderewski of Poulenc, dat werkt het best. Het gebouw zou in Amerika een hemelkrabber heten, maar vanwege ons klimaat heet het hier terecht een wolkenkrabber. Het verrassende is dat het gebouw niet af is. Zoals in verre landen vaak het betonijzer voor de volgende verdieping uit het platte dak steekt, zo kan het niet anders dan dat die schijnbaar nutteloze pilaren bovenop onze torens de voorbode zijn van verdere opbouw. Ik vind het een wonderschoon gebouw. Daar kunnen piepende liften, onhandige toegangsdraaideuren of zelfs de laatste managementhype van flexplekken niets aan veranderen. Wat me het meest imponeert is de ijzige elegantie, de bescheiden pracht, de intieme massaliteit en de onderkoelde warmte. Architectuur die balanceert tussen tegenstellingen. Het doet denken aan Bauhaus in Chicago. Maar het idee van Bauhaus: vorm volgt functie, is in de politiek vaak een illusie. Daar bepaalt de vorm meestal de functie. En de functie van de ambtenaren is weer de minister te volgen. Als vorm de functie volgt, betekent dit dat vormeloosheid ook functie-loosheid inhoudt? Ik heb het vanzelfsprekend over het kunstwerk in de tuin. Een enorme, onbegrijpelijke, ondoorzichtige, bizarre monoliet. Zonder twijfel het beeld dat menig burger van de overheid heeft, maar was dat de bedoeling? Het lijkt er op dat de heren die in een grijs verleden hiervoor de opdracht gaven, hebben gedacht 'alle modernismen over dienstbaarheid, flexibiliteit en transparantie ten spijt, ze moeten niet denken dat er met ons te spotten valt'. Het beeld is de postume wraak van de ouderwetse overheid.

Baucu van der Wal is speechschrijver bij het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

RIJKSKANTOOR TURFMARKT 147 DE MEDEWERKERS

TEKST: ANKA VAN VOORTHUIJSEN
FOTOGRAFIE: LEVIEN WILLEMSE

Digna van Herwaarden
Hoofd bedrijfsvoering Nationaal
Coördinator Terrorismebestrijding
en Veiligheid, zit op de 6e etage
middenbouw.

Als het me om het uitzicht te doen
was geweest, dan was ik wel bij de
plantsoendienst gaan werken

Dit maakt centrum Den Haag completer

Ze heeft het gebouw echt uit de grond omhoog zien komen, want ze was lid van de stuurgroep voor de nieuwbouw (voor het NCTV-deel, red.) en later ook voor de verhuizing. 'Ik heb hier nog met een bouwhelm rondgelopen.' Wat vindt ze van het resultaat? Van Herwaarden: 'Als Hagenees vind ik dat als je kiest voor hoogbouw, de torens ook dicht bij elkaar moeten staan. Dit gebouw maakt het centrum completer.' En als gebruiker van de nieuwbouw? 'De publieke ruimtes hebben veel uitstraling, vind ik. En de skylobby's zijn prachtig, mooi en prettig. Verder vind ik de binnenkant niet heel bijzonder afgewerkt of ingericht. Het is schoon en nieuw, dat natuurlijk wel.'

Hoe zit het met haar uitzicht?
'Prima. Net over de terminal kan ik de torens van Rotterdam zien. 'Ach, dat uitzicht', relativeert ze, 'Iedereen heeft het erover, maar het is toch gewoon kantoorruimte. Overigens wel kantoorruimte waar ik me prettig voel. Ik zeg vaak: als het me om het uitzicht te doen was geweest, dan was ik wel bij de plantsoendienst gaan werken.'

Het NCTV bestaat uit 260 medewerkers, die – net als de ministers – zijn gehuisvest in de plint. 'Ik zelf zit op de zesde etage. Die spreidt zich dus uit over noord, midden en zuid. Dat is een flink eind lopen als je naar de andere kant moet, maar veel dichterbij dan vroeger. Wij zaten voorheen als drie organisaties verspreid over verschillende gebouwen. Dat we nu bij elkaar zitten is een heel erg groot voordeel. Zo veel efficiënter en prettiger.'

Ze is een voorstander van – daar waar het kan – meer openheid, het slechten van barrières, ook binnen

de eigen organisatie, zegt Van Herwaarden. Maar de invoering van flexwerken gaat met kleine stapjes bij de NCTV. Van Herwaarden: 'Wij kijken hier en daar af van het generieke, want we zijn een 24-uurs organisatie, dag en nacht paraat en in staat om snel op te schalen en te acteren bij dreigingen en crisissituaties. Wij hebben heel veel bijzondere ICT, audiovisuele apparatuur en extra beveiliging op onze eigen verdiepingen. Andere mensen kunnen niet op onze verdiepingen komen flexwerken.' Binnen de eigen club is flexen wel mogelijk, al zijn ook daar relatief veel medewerkers met een vaste werkplek. De anderen kunnen enigszins zwerven. 'We hebben de beschikking over veel verschillende ruimtes, variërend van eenpersoonswerkplekken tot hele grote kamers waar we, als dat nodig is, heel snel extra faciliteiten voor het crisiscentrum in kunnen richten. We hebben ook onze eigen vergaderzalen.'

Jacco Maan
hoofd bureau directoraat-generaal
Wonen en Bouwen. Zit in Zuid, 20e etage

Ik zie zo'n lift als
een sociaal event

Dit voelt als Chicago en New York

Hij ziet op een heldere dag 'nog nét Engeland niet liggen' zegt Jacco Maan. 'Voorheen werkte ik in het voormalige ministerie van VROM aan de Rijnstraat. Een mooi gebouw, maar daar zat je door de ramen toch vooral naar elkaar te kijken. Hier zie ik de zee, Delft, Hoek van Holland, Rotterdam. Fantastisch. Vanaf de 36e, waar de skylobby zit, is het uitzicht helemaal fenomenaal. Daar kun je iemand ontvangen. Als ik een interdepartementaal overleg heb, probeer ik daar een vergaderzaal te regelen. Dan moet je wel vroeg reserveren, anders zit alles vol. Ik zit in de Zuidtoren. Ik vind de sfeer en de kleuren in Zuid mooier, maar vanuit de Noordtoren zie je ook nog

het Plein en het Binnenhof. Dat heeft als ambtenaar natuurlijk ook wel wat.'

Over zo'n nieuw gebouw moet natuurlijk wat te klagen zijn, herkent Maan. 'Het mopperen hier gaat vanaf de eerste dag over de tourniquets. Je moet één voor één door de draaideuren, anders blokkeert ie. Dat zorgt voor stremmingen. 's Ochtends en tijdens de lunchpauzes zijn de liften erg druk. Sommigen winden zich daar enorm over op, ik zie zo'n lift als een sociaal event en praat met de mensen om me heen.' Wie op de 22e of de 36e uit de lift stapt, ruikt, ondanks tussendeuren en afzuiging, dat er rookruimtes zijn

op die etages. 'Dat is natuurlijk niet prettig maar kan ongetwijfeld worden opgelost.'

Jacco Maan: 'Dit gebouw is misschien niet heel vernieuwend, maar ik vind het een strak en mooi ontwerp. Stijlvol. Ook dat hek en de entree. Het is een ministerie, het zijn er zelfs twee en dat zie je.' Het dakterras op de tiende 'voelt als Chicago en New York'. Daar sta je echt tussen de hoge torens.

Het Nieuwe Werken betekent in de praktijk 'zwerfen binnen kaders', zegt Maan. 'Wij zorgen als staf dat we als een soort vlek om onze directeur-generaal heen zitten. Het is prettig als je zichtbaar bent, dat hij, met zo'n agenda die van de halve uurtjes aan elkaar geregen is, er niet aan hoeft te denken dat hij jou nog moet bellen, maar dat het contact vanzelf gaat.' Het gevoel voor deze manier van werken ontwikkelt zich snel, vindt Maan. 'Wat je gaat doen op een dag, bepaalt waar en bij wie je gaat zitten. Soms is het effectief

om alleen te zitten, als je een rapport uit moet werken.' Hij had voorheen een eigen kamer. Met een prikbord en altijd stapels papier op z'n bureau. 'Ik mis het allemaal niet. Ik ben niet zo moeilijk, ik vind wel een plek. De stoelen zijn écht goed, het bureau stel je makkelijk in op je eigen hoogte, de schermen zijn prima. De printer werkt met follow me, dat is fijn, maar ik word steeds handiger in het vermijden van papier. Ik had de neiging om de historie van een dossier mee te nemen naar overleg. Nu doe ik dat niet meer en dat is misschien ook wel goed. Niet teruggrijpen maar denken: wat gaan we hier nú doen.'

Maarten Abelman
hoofd Bureau Nationaal Rapporteur
Mensenhandel en Seksueel Geweld
tegen Kinderen. Zit in Noord op de
22e verdieping.

Misschien bestaat er zo'n soort systeem als bij parkeergarages: dat je kunt zien waar nog plek is

Stagiaires staan op als het vol zit

De 22e verdieping in de rode toren, waar het BNRM is gehuisvest, is tevens overstapverdieping voor de liften en deels ingericht als algemene vergaderverdieping. De principes van Het Nieuwe Werken zijn hier ten dele doorgevoerd: 'Wij werken nog veel met papier en met erg vertrouwelijk materiaal van politie en rechtbank. De kluis ligt vol met stukken die niet zijn niet geanonimiseerd. Daarom flexen wij niet met anderen, wel onderling.'

De eigen locker en de meter plank voldoen soms niet, merkt hij in de praktijk. 'Als je met een groot onderzoek bezig bent en je hebt stapels papier en boeken op je bureau, is het lastig dat je die niet kunt laten liggen. Onlangs waren we met een grote rapportage bezig. De twee onderzoekers die er nog het hardst aan moesten trekken heb ik twee weken een tweepersoonskamer gegeven. Daar mogen ze gedurende die tijd zitten en hun spullen laten liggen. Ook is er een speciale projectenkast beschikbaar waar ze

hun spullen tijdelijk in kwijt kunnen. Tijdens zo'n proces moet je ze niet gaan storen met je flexibele ideeën, vind ik.'

De druk op de beschikbare werkplekken is groot binnen zijn afdeling. Er zijn bijna altijd een aantal stagiaires en trainees in huis en op het moment dat er rapporten geschreven moeten worden, is er soms een tekort aan bureaus. Abelman: 'Als leidinggevende moet je ook in je hoofd flexibel zijn, vind ik. Ik heb wat extra laptops besteld: wie hier wil werken, kán werken. Als het vol zit, hebben we de afspraak: stagiaires staan op. Die kunnen dan met een laptop in de huiskamer gaan zitten. Als ik er niet ben, kunnen mensen ook mijn kamer gebruiken.' Je moet niet al te rigide met de do's en don'ts van Het Nieuwe Werken omgaan, vindt Abelman. 'Je hoort natuurlijk niet aan je bureau te eten, maar iedereen hapt weleens snel achter een scherm een broodje weg. Ik heb nu een paar van die washable keyboards gekocht: die doe je even onder de

kraan en het is gewoon weer fris. En ze tikken fantastisch.'

The proof of the pudding is in the eating en dat geldt zeker voor de logistiek in Turfmarkt 147. Abelman ziet soms 'mensen met een rugzakje op zoek naar werkplek'. Maarten Abelman: 'Misschien bestaat er zo'n soort systeem als bij parkeergarages: dat je kunt zien waar nog plek is in het gebouw. Dat zou hen wellicht helpen bij hun zoektocht.' En natuurlijk, ook bij de programmering van de liften valt nog winst te behalen: 'Dat die tijdens spitsuren altijd allemaal naar de o zakken om mensen op te halen. En niet bijvoorbeeld tot 3 gaan en dan weer omhoog naar 36. Dat levert frustraties op.'

De voordelen van deze nieuwe werkplek wegen zeker op tegen de aanpassingen die hier en daar nog nodig zijn, constateert hij. 'Dat we nu met de hele club bij elkaar zitten is heel fijn. We werken met een relatief jonge groep die soms net van de universiteit afkomt. Soms hebben die wat meer coaching nodig. Ik merk

dat ze vaker bij mij binnen lopen om even iets voor te leggen. Dat doen ze dus sneller als je als hoofd van een afdeling in de buurt bent, dat is goed.'

Tussen de twee clusters – seksueel geweld tegen kinderen en mensenhandel – ontstaat door deze manier van werken ook meer onderling contact, blijkt in de praktijk. Abelman: 'Dat hadden we niet verwacht, maar medewerkers van de beide afdelingen zitten vaak door elkaar. We worden meer één club. Er is onderling meer interactie, omdat je elkaar steeds ziet is het sneller: schuif even aan. Dat heeft zeker meerwaarde. Natuurlijk is het ook wennen. Sommige mensen zaten jaren samen op een kamer, die missen die diepere vertrouwensband met één vaste kamergenoot waar het goed mee klikte. Dat snap ik.'

Albert de Boer
beleidsadviseur directoraat-generaal
Organisatie Bedrijfsvoering Rijk.
Zit op de 23e verdieping in toren Zuid.

De treincoupés,
zoals wij ze noemen,
zijn erg geliefd

Dit gebouw is een Audi

Dat klinkt toch gewoon goed, vindt Albert de Boer, dat je werkt in 'het grootste kantoorpand van Den Haag'. 'Als mensen horen dat ik in dit gebouw werk, zijn ze meteen nieuwsgierig, ze willen allemaal graag langskomen.' Hij noemt de entree statig 'groot en indrukwekkend met al dat natuursteen'. De Boer: 'Ik werkte voorheen op de Schedeldoekshaven. Als ik het met auto's vergelijk: dat was een Lada, dit is een Audi. Ik vind een Audi een lekkere auto.'

De 23e en de 24e etage van de Zuidtoren zijn de meest open verdiepingen van het gebouw. Dat is nogal een overgang voor iemand die

gewend was aan een eigen kamer? 'In het begin dacht ik: één meter plank, één locker, waar moet ik alles laten? Mijn bureau lag vroeger altijd vol, ik stapelde alles gewoon op. Nu denk je na: moet ik dit wel printen, moet ik dit bewaren? Je kiest bewuster. Eigenlijk ligt er maar heel weinig in die locker.'

Hij mist zijn eigen kamer echt niet, zegt De Boer. 'Deze huisvesting leidt tot ander gedrag en dat komt de inhoud en de productiviteit ten goede. Ik merk dat je een breder beeld krijgt door op deze manier te werken. Je hoort meer. De drempel om elkaar aan te spreken is lager en er zijn veel ruimtes waar je makkelijk

even met elkaar kan gaan zitten en overleggen. Dat gebeurt dus ook vaker. Dat geldt voor iedereen, ook voor het management, zij horen ook veel meer dan vroeger.' Vooral op de eigen etage is er onderling makkelijk contact, naar boven en onder is dat beduidend minder, zegt hij. 'Een trap of lift scheppen meteen afstand. Dan zie je elkaar niet meer automatisch.' Dat het wat klassieke karakter van de begane grond boven niet is doorgezet vindt hij prettig, zegt de Boer. 'Dat fleurige in het interieur, daar houd ik wel van. En dat de ramen open kunnen vind ik ook belangrijk. Dat je dat zelf kunt doen als je wat meer frisse lucht wilt.' Hij heeft zich de nieuwe manier van werken makkelijk eigen gemaakt, zegt hij. 'Je zoekt een plek die past bij het werk van die dag. Je denkt 's ochtends even na: wat ga ik vandaag doen, waar ga ik dan zitten.' Hij probeert zelf enigszins over de verdieping te 'zwerven', te variëren in uitzicht en collega's. 'De rode banken, de treincoupés zoals we ze noemen, zijn erg geliefd. Je zit er

enigszins afgeschermd, maar wel met anderen. Goed voor overleg, je kunt snel met elkaar schakelen. Werkblad, beeldscherm, banken: alles is heel eenvoudig en snel individueel instelbaar. Prachtig.' De Boer roemt de kwaliteit van de verbindingen. 'De IT is heel goed op orde. Dat is belangrijk. Je logt in en het systeem is overal snel. Ik leg m'n laptop aan twee kabeltjes en klap 'm weer dicht. Dan is de inhoud verbonden aan een goed toetsenbord en een groot scherm.'

Bij het raam in de huiskamer staat een fraaie sterrenkijker, gericht op Rotterdam. 'Die is van ons allemaal. We hebben op de afdeling een collecte gehouden en daar hebben we 'm van betaald. Een idee van onze directeur-generaal. Mooi toch?'

RIJKSKANTOOR TURFMARKT 147

INTERVIEW MET MINISTER
VOOR WONEN EN RIJKS-
DIENST

Stef Blok: 'Je voelt de

Je doorbreekt de sfeer die door de makers van Jiskefet zo goed met Debiteuren Crediteuren is verbeeld

Of dit nieuwe gebouw past in de filosofie van de compacte rijksdienst? Minister Stef Blok voor Wonen en Rijksdienst beantwoordt deze vraag met een volmondig 'ja'. 'Om te beginnen zitten we nu met twee grote ministeries samen', vertelt de minister in zijn nieuwe werkkamer. 'Dat past precies in het ideaal de werklocaties en diensten van het Rijk dicht bij elkaar te brengen. Ook de indeling van het gebouw past helemaal in de ideeën van de compacte rijksdienst. Elke keer als ik door het gebouw loop, treft me weer hoe groot het contrast is met waar we vandaan komen. Je hebt niet meer van die lange gangen met links en rechts gesloten werk-

ruimtes. Je hebt nu afdelingen met een gezamenlijke huiskamer en open werkplekken. Het nodigt uit tot een nieuwe manier van werken. Ik hoor van mijn ambtenaren dat ze dat erg leuk en spannend vinden.'

Waarom vinden ze het spannend?

'Ze hebben geen vast kantoor meer. Dat kun je gerust revolutionair noemen. Omdat je geen vaste werkplek hebt, zit je veel minder aan je routines vast. Je doorbreekt de sfeer die door de makers van Jiskefet zo goed met Debiteuren Crediteuren is verbeeld. Met steeds weer dezelfde collega's in een te kleine ruimte en ook steeds weer dezelfde patronen, gesprekken en grappen.

Er wordt in wisselende teams gewerkt. Er is veel meer ruimte voor flexibiliteit. Je voelt de transparantie.'

Maar wat is precies de link tussen flexibiliteit en de compacte rijksdienst?

'Om het in cijfers uit te drukken: in dit gebouw is er 0,9 werkplek per fte. In de toekomst gaan we bij het Rijk naar 0,7 werkplek per fte. In onze plannen daalt het aantal rijksambtenaren met 10 procent. Maar het aantal werkplekken met 30 procent. Dat levert een aanzienlijke besparing op. Niet onbelangrijk is verder dat de werkwijze ook voor de ambtenaren heel plezierig uitpakt. Dat laten we in dit gebouw zien. Eigenlijk is het een beetje jammer dat ik zelf als bewinds-

Hal en entree op de bestuursverdieping

TEKST: MICHIEL ZONNEVELD
FOTOGRAFIE: CARY MARKERINK EN
ARENDA OOMEN (PORTRET)

transparantie'

persoon nog wel op een eigen kamer en een andere etage zit.'

Dus dit gebouw is de investering waard?
'Je kunt je natuurlijk sterk afvragen of we op dit moment, in een tijd van recessie en noodzakelijke besparingen, de investering voor een gebouw als dit zouden kunnen vrijmaken. Maar het gebouw is in zijn gebruik veel goedkoper. Dan heb ik het niet alleen over de besparing op het aantal werkplekken. Dit gebouw is bijvoorbeeld veel energievriendelijker.'

Heeft u een favoriete plek in het gebouw?
'Een favoriete plek? Ik vind het juist leuk om er in rond te lopen. Wat ik in dit gebouw goed vind is de fietsen-

stalling, die is doordacht. In het vorige gebouw moest ik de ingang zoeken in een steegje en dan buitenom naar mijn werkkamer. Nu kan ik makkelijk en droog naar binnen. En wat ik ook heel prettig vind is dat ik hier zo bij Plasterk, Teeven en Opstelten kan binnenstappen.'

Uw PvdA-collega Plasterk zei dat je daardoor wat eerder op een informele manier problemen bespreekt. Ziet u dat als VVD-minister ook zo?

(Lachend) 'Je zou kunnen zeggen dat het gebouw conflictbezwarend, of beter: conflictvoorkomend, is ingericht. Doordat je elkaar steeds tegen komt blijf je met elkaar praten.'

U kunt nog steeds geen favoriete plek noemen?

'Nee, dat is echt lastig. In mijn vorige functie als VVD-fractievoorzitter was dat makkelijker geweest. Toen zat ik in de mooiste kamer en keek ik uit op de fontein op het Binnenhof. Ook deze kamer is mooi hoor en ik kom ook graag op de coffeecorner op de hoogste verdieping vanwege het uitzicht. Maar wat me in dit gebouw toch het meest aanspreekt is de functionaliteit, het licht en de ruimte.'

Is er nog iets dat u zou willen veranderen?

'Je zou beneden nog twee extra draaideuren moeten hebben. 's Morgens tussen 8 en 9 staan er

lange rijen mensen te wachten tot ze naar binnen kunnen. Maar dat is echt het enige dat ik kan bedenken.'

Amalia, Texel, Bonaire

Moet je naar vergaderzaal Amalia? Of vergader je in zaal Texel, Bonaire of Lelystad? Alle vergaderzalen in het nieuwe gebouw hebben een naam die naar hun locatie in het gebouw verwijst. Maar dat moet je dan wel even weten natuurlijk.

De vergaderzalen zitten op vijf locaties in het gebouw. Behalve aan het nummer van de vergaderzaal kun je aan de naam zien waar de vergaderzaal zich in het gebouw bevindt. De vergaderzalen die naar de provinciehoofdsteden zijn genoemd, zitten namelijk allemaal op de 36e verdieping van de Zuidtoren. De provincies hebben 'hun' vergaderzalen op de

36e verdieping van de Noordtoren. De Waddeneilanden zijn op de 22e verdieping van de Noordtoren vertegenwoordigd en het Caribische gebied op de 22e verdieping van de Zuidtoren.

De eerste verdieping is vergaderverdieping. Dit grote vergadergebied is in 4 delen verdeeld als het om de namen gaat. Nederlandse natuurgebieden in het midden, mensen uit cultuur en wetenschap in het Noorden. Ook architect Kollhoff kreeg hier zijn eigen vergaderzaal. In het Zuiden zijn de rivieren vernoemd. Drie vergaderzalen kregen de namen van de dochters van koning Willem-Alexander en koningin Máxima: Amalia, Alexia en Ariane.

Experiment: hoog vergaderen

Vergaderzaal op de 36e verdieping

**RIJKSKANTOOR
TURFMARKT 147**
DE REALISATIE

TEKST: CARIEN OVERDIJK
FOTOGRAFIE: LEVIEN WILLEMSE,
CARY MARKERINK EN ERAN OPPENHEIMER

Twee zielen, één gebouw

De één stuurde de bouw vanuit de Rijksgebouwendienst (Rgd) aan. De ander behartigde, als opdrachtgever namens de beide ministeries, de belangen van de toekomstige gebruikers. De afgelopen jaren werkten Marc van Noort en Louw van Sinderen intensief samen in een kantoor aan de Turfmarkt, ieder met zijn eigen opdracht. Aan de overkant zagen ze de torens groeien.

Projectdirecteur namens de ministeries Louw van Sinderen (links) en projectmanager van de Rijksgebouwendienst Marc van Noort in de skylobby.

De scheidende baas van de projectdirectie Nieuwbouw, Louw van Sinderen, tekent een schema. Hijzelf en Rgd-projectmanager Marc van Noort staan, ieder met een eigen team, in een ovaaltje in het midden. Beiden hebben ze een communicatielijntje met architectenbureau Kollhoff. Maar Van Noorts team heeft de enige verbinding naar bouwcombinatie JuBi BV en Van Sinderens directie is de exclusieve gesprekspartner van de beide ministeries. Deze rollen hebben ze tijdens de bouw strikt gescheiden gehouden. In het schema loopt dwars door het ovaaltje ook een verticale streep. 'We wisten hoe afhankelijk we van elkaar waren', blikt Marc van Noort terug. 'En we wisten ook dat onze werkrelatie móest slagen. Het hielp dat we consequent op duidelijkheid hebben gestuurd, en dat we alle afspraken, ook de kleinste, hebben vastgelegd. De omvang van het project vereiste dat er geen ongedocumenteerde bypasses zouden ontstaan. Dat klinkt misschien formalistisch, maar het was ons houvast.'

'Elke keer als er speciale wensen waren, vroeg ik: hoeveel geld breng je mee?'

'We hebben heus weleens momenten gehad dat de stoom uit onze oren kwam', verzekert Van Sinderen. 'Maar dat duurde nooit langer dan tien minuten. We zaten dicht bij elkaar, met alleen een halletje ertussen. Die nabijheid was een wondermiddel. Dan liep Marc bijvoorbeeld bij mij binnen met de melding: dit kan zo niet langer! En dan losten we het ter plekke op.'

Desgevraagd moeten de managers nog lang nadenken voordat ze hier een voorbeeld bij weten. 'In de laatste periode was er wat spanning omdat er steeds mensen van de ministeries de gebouwen in wilden', vertelt Van Noort. 'Er was bijvoorbeeld een proef met raamfolies. Dat

wilden de gebruikers natuurlijk zien. Maar het gebouw was op dat moment nog eigendom van de aannemer, en elk bezoek verstoorde het werkproces. Dat moet je goed afstemmen.' De spanning bleef beperkt omdat zijn collega de verzoeken om de bouwplaats te betreden al sterk had gekanaliseerd. 'Als Louw het vroeg, wist ik dat het écht belangrijk was.'

VERRASSINGEN

Het complex dat er nu staat, heeft weinig meer van doen met de aanvankelijke 'bestelling' van de beide ministeries. Vanaf de planvorming in 2000 heeft het project voortdurend wijzigingen ondergaan. Het eerste idee, elk ministerie zijn eigen toren, is onder invloed van de tijdgeest geëvolueerd naar het uiteindelijke concept van één duurzaam, veelzijdig rijkskantoor dat ook geschikt is voor andere gebruikers.

Over de realisatie van dit concept wisten Van Noort en Van Sinderen, samen de spil in het bouwproces, elkaar te vinden. 'We waren het al vroeg eens over de noodzaak van

gronden zo laat mogelijk moesten plannen. Maar tegelijk moest de Rijksgebouwendienst wel afspraken maken met de aannemer over de hoeveelheid wanden.' Ook veranderde de personeelsomvang van de ministeries en drong de noodzaak van flexibel gebruik van werkplekken zich op.

Tussentijds dienden zich nog meer verrassingen aan. Zo veranderde de wetgeving over brandveiligheid. 'Daar hebben we enorme aanpassingen voor moeten doen', aldus Van Sinderen. 'Het kostte bijna al onze reserves.'

Als slimme besparingsmaatregel werden twee topverdiepingen voor de technische installaties tot één hoge verdieping samengevoegd. Dit leidde tot andere dimensies voor de bovenste gebruikersverdieping. 'Dat was ook een cadeautje', lacht Van Noort. 'De vergaderzalen bovenin werden hoger.'

In 2010 werd het duo door een nieuwe opgave overvallen. In het pand moest plotseling ruimte worden gevonden voor de nieuw te vormen organisatie Nationaal Coördinator Terrorismedbestrijding en Veiligheid, met extra beveiligings-eisen. Vóór de oplevering moesten er dus al verbouwingen plaatsvinden.

VERSNELLING

Het is verbluffend dat het grootste kantoorgebouw van Nederland bij zoveel turbulentie vroeger is opgeleverd dan gepland, en nog binnen budget ook. De aanvankelijke tegenvallers, zoals een driejarige vertraging in de bestemmingsplan-procedure en in 2007 een mislukte aanbesteding, werden gevolgd door een ongekende *flow*.

Van Noort was vanaf de start betrokken als adviseur en projectleider, maar werd vanaf 2008 eindverantwoordelijk voor de bouw, als opdrachtgever namens de Staat der Nederlanden. Hoe bereikte hij die wonderbaarlijke versnelling? De projectmanager reageert bescheiden. 'Eigenlijk boften we met

die mislukte aanbesteding. Daarna hebben we namelijk, in overleg met de projectdirectie, langdurig over de prijs onderhandeld met de bouwcombinatie en daarbij is zowel het ontwerp als het proces geoptimaliseerd. Een zeer goede voorbereiding. Maar in dat onderhandelingsproces stonden we wel recht tegenover elkaar. Alle clichés die daarbij horen, zoals "de aannemer rekent te veel" zijn over tafel gevlogen. We zagen in dat we zo niet verder konden.'

Het keerpunt kwam na een gezamenlijk bezoek aan Berlijn. 'Ons team is met de bouwers naar de projecten van Kollhoff gaan kijken. Dat verbreedde. Ook hadden we een project-*startup* onder begeleiding van een extern bureau. Voor zo'n megaproject moet je als bouwer en opdrachtgever elkaar echt goed kennen en begrijpen.'

Ook essentieel was de heldere organisatiestructuur. 'We hebben consequent gewerkt met escalatieniveaus. In principe loste iedereen alles op het eigen niveau op. Alleen als je ergens niet uit kwam, legde je dat een stapje hoger.' Het begon met het dagelijkse toezicht op de bouw. Daarboven kwam de bouwvergadering, geleid door de externe directievoerder van de Rgd, met iemand van Kollhoff erbij. Daar weer boven stond het directie-overleg, waarin de directievoerder met Marc en met Louws directie besluiten kon voorbereiden. 'Tijdens het bouwproces hebben we geen hogere escalatieniveaus nodig gehad.' Van Noort benadrukt dat duidelijkheid over 'wie beslist wat wanneer' essentieel bleef. 'De traditionele kapstukken voor besluitvorming hebben we nadrukkelijk in ere gehouden: de planning, het budget, het bestek, daar wilden we niet omheen.'

'Dat deden we al tijdens de onderhandelingsfase met de aannemer. Om tijd te winnen hadden we de bouwput en het heien apart aanbesteed. Ook hebben we later, en dat was uniek, gewerkt met een klimsteiger. De steiger is beneden

om het gebouw gemonteerd en krom met de bouw mee omhoog. Dit versnelde de gevelmontage. We hebben overigens veel van die versnellingen te danken aan de zeer ervaren Piet Reijnen, de topman van de bouwcombinatie.'

INRICHTEN

Intussen stemde Van Sinderen de voortgang van de bouw zowel financieel als inhoudelijk voortdurend af met zijn opdrachtgevers. Daarnaast moest de projectdirectie met deze ministeries de omslag van een specifiek naar een generiek gebouw maken. 'Aanvankelijk waren veel directies nog van plan om hun verdieping zelf in te richten, dat was tien jaar geleden normaal. Als we die weg hadden gevolgd, had er nu een heel ander gebouw gestaan. Mijn team heeft hard gewerkt om er meer flexibiliteit in te krijgen.'

Dat vergde niet alleen veel overleg en afstemming met de stuurgroep, maar ook met de architect. Bovendien betekende elke verandering een

planwijziging, die weer in overleg met en via de Rgd naar de aannemer moest.

De departementale bezuinigingen werkten mee. 'Elke keer als er speciale wensen waren, vroeg ik: hoeveel geld breng je mee?' aldus Van Sinderen. 'Dan was het óf snel voorbij óf echt noodzakelijk.' Het hele gebouw is nu generiek geworden, zonder onderscheid tussen de ministeries. Van Sinderen haalt als voorbeeld het meubilair aan. Hij is er trots op dat de inrichtingscatalogus uiteindelijk precies één bureau en één bureaustoel telde. 'Dat is goedkoop en flexibel. Dankzij de tijdgeest is dat geaccepteerd.'

PRECAIR

De onderhandelingen met de architect waren soms precair. 'We vonden dat hij soms met voorstellen kwam die niet bij de ministeries pasten. Maar hoever kun je een ontwerp aanpassen, en waar kom je aan de integriteit van de architect?'

Een grote discussie ging bijvoorbeeld over de betonnen kernen van de torens. 'Kollhoff had, omwille van de belijning, alle inwendige hoeken dichtgetekend. Ik wilde waar mogelijk ruimtes open houden, om extra kantoorruimte te genereren. Die vierkante meters waren geld waard.' Moeizaam ging de architect akkoord met een compromis. Hij markeerde zijn denkbeeldige lijnen met een rand langs het plafond en een zuil op elke hoek.

De afgelopen twee jaar waren voor Van Sinderens team extreem druk. 'Door alvast in te huizen (ruimtes technisch in te richten, en meubilair binnen te brengen, red.) tijdens de afbouw, bespaarden we miljoenen aan huur voor de oude gebouwen. Maar dat moest wel tussen vijf en elf, als de aannemer weg was. Niemand van ons had verlof in december 2012.' Dat lukt je alleen met een team dat iets voor elkaar over heeft.

Vlak na het gesprek eindigt hun wonderbaarlijke samenwerking, al zullen ze elkaar zeker weer treffen bij het nieuwe Rijksvastgoedbedrijf (in oprichting, red.), waar Van Sinderen in dienst is getreden. Van Noort rest nog wat nazorg in de nieuwbouw, bijvoorbeeld een betere afstelling van de liften. Niemand zal twijfelen of dat gaat lukken.

De inrichtingscatalogus telde één bureau en één bureaustoel

Meubilair: uniform

Gispén en Ahrend zijn de grootste leveranciers van het meubilair in Turfmarkt 147. Zij zijn gekozen na een Europese aanbesteding van de verschillende categorieën meubilair. Bij de selectie van het meubilair is ervoor gekozen om veel dezelfde meubels aan te schaffen. Zo hoeft er niets te veranderen bij interne verhuizingen of als er andere gebruikers komen. Voor een gewone werkplek is gekozen voor één type bureau en één type bureaustoel, maar daar moesten er dan wel in één klap bijna vierduizend van aangeschaft worden. Voor de inrichting van de vergaderzalen, voor het bedrijfsrestaurant en voor alle andere specifieke ruimtes in het pand zijn passende stoelen en banken aangeschaft.

Reguliere werkplekken in de punt van de Noordtoren

Bouwen op een ‘post-zegel’ midden in het centrum van Den Haag. Piet Reijnen was projectdirecteur van bouwconsortium JuBi BV. ‘Bij zo’n project moet je álles van tevoren bedenken, niets aan het toeval overlaten.’

‘Wij durfden het samen aan’

RIJKSKANTOOR TURFMARKT 147

COMPLEX
BOUWPROJECT

TEKST: ANKA VAN VOORTHUIJSEN
FOTOGRAFIE: ERAN OPPENHEIMER EN
LEVIEN WILLEMSE (PORTRRET)

Het bouwterrein waar de drie hoogste torens van Den Haag op moesten komen omschrijft hij als ‘een postzegel’, een oppervlakte van slechts 70 bij 80 m. Maar wat het echt lastig maakte: die bouwkveld bevond zich midden in het drukke centrum van een grote stad. Pal tussen woningen, restaurants en winkels en aan een doorgaande wandelroute van centraal station naar het centrum. Nergens ruimte om materiaal op te slaan, nergens ruimte om grote vrachtwagens te lossen. Overal rond de bouwput stadse bedrijvigheid die gewoon door moest gaan. Op begane-grondniveau overal mensen onder de zeven torenkranen. ‘Technisch en op het gebied van binnenstedelijk bouwen zijn we natuurlijk wel wat gewend met projecten als Westpoint in Tilburg en de Hoge Erasmus in Rotterdam’, zegt Piet Reijnen, directeur Speciale Projecten bij bouwbedrijf Ballast Nedam. ‘Maar dit was wel apart. Om op zo’n lokatie de veiligheid te borgen. Je materiaal op de juiste tijd op de juiste plek te

krijgen. Terwijl alles eromheen in de stad door blijft draaien. Dat maakte hier toch wel een zeer uitdagende klus van.’ Zijn gouden regel tijdens dit project: ‘Je moet niets aan het toeval overlaten. Je moet álles van tevoren bedenken. De logistiek, maar ook verkeersregelaars en overkappingen over de Turfmarkt om de veiligheid van passanten te garanderen. En dan is het de kunst om dat allemaal goed te organiseren.’

SPIN IN HET WEB

Reijnen was namens het bouwconsortium (naast Ballast Nedam ook nog BAM, Imtech en HOMIJ) projectdirecteur in de door deze vier partijen opgerichte JuBi BV. Aanspreekpunt en spin in het web voor zowel opdrachtgever als de bouwers. Hij zat meer dan drie jaar lang, gemiddeld drie dagen per week in de directieket, met een staf van ‘bijna 100 man’ om zich heen. Op sommige dagen waren er soms wel 750 man tegelijk aan het werk. Piet Reijnen zag alles, wist alles en oordeelde over alles: van de

calculatie- en aanbestedingsfase tot en met de inhuizing van de laatste bureaus. Hij hoorde ook van alles. Op straat de bewondering, de verbazing, maar natuurlijk ook het gemopper. Begrijpelijk, gezien de omvang en de lange duur, zegt hij. 'Dat heien! Vijf maanden lang met drie stellingen tegelijk. Het plaatsen van een containerschutting scheelde een paar decibel. Dat je om 07.30 uur begint in plaats van om 06.30 ook wel iets. Maar je zit als omgeving jarenlang tegen een bouwput aan te kijken, dat is zwaar. We hebben veel geïnvesteerd in communicatie en geprobeerd alle betrokkenen steeds zo goed mogelijk te informeren. Dat hoort er ook bij, we hebben het keurmerk Bewuste Bouwers gekregen. Maar het was een uniek project. Voor iedereen.'

SLIMME DINGEN

JuBi BV was de enige partij die inschreef op de megaklus. Dat verbaasde hem niet echt, zegt Reijnen: 'De complexiteit was vooraf duidelijk. Ik denk dat veel partijen dat niet

de natuursteen: het is allemaal met vakmanschap uitgezocht en bewerkt. Als ontwerp en materialen van goede kwaliteit zijn, maakt dat het werken voor ons extra leuk.'

De uitdaging bij zo'n project zit voor Reijnen in het bedenken van 'slimme dingen', zegt hij. 'Dat is m'n lust en m'n leven.' Door de bouwmethodiek op de computer te simuleren met BIM, kwamen de knelpunten snel naar voren. Cruciaal voor een soepele logistiek bleek het huren van een grote tussenlocatie op bedrijventerrein De Binckhorst, op 10 minuten afstand van de bouwput. Elke onderaannemer, elke leverancier, waar dan ook vandaan, die iets op de bouwplaats af moest leveren, moest zich éérst met een eerder ontvangen 'bouwticket' op de Binckhorst melden bij de logistiek manager daar. Op dat bouwticket stond precies wie, wat, hoe laat, onder welke van de vijf torenkranen op de bouwplaats af mocht leveren. Pas na controle van het ticket, en een 'go!' vanaf de bouwplaats mocht een

geveldelen (bestemd voor alles boven de eerste tien gemetselde verdiepingen) vanuit een opsteljuk op de begane grond met een lier strak langs de trapeziumvormige en terugspringende gevel omhoog te hijsen en de stukken gevel vervolgens via een rail rondom, op de juiste plek te krijgen. 'Daar zijn we wel een jaar mee bezig geweest, om dat helemaal uit te denken. Belangrijk, want het maakt je kraan-onafhankelijk, je ontloopt wind- en regenverlet, dus het spaart veel tijd. Maar het idee is vooral belangrijk uit het oogpunt van veiligheid: je houdt die zware elementen zo dicht bij de gevel. Het kostte een paar miljoen. Maar het heeft er uiteindelijk ook

voor gezorgd dat we negen weken voor de afgesproken datum konden opleveren.'

Door de bouwmethodiek te simuleren met BIM, kwamen de knelpunten snel naar voren

zagen zitten. Wij hadden met z'n allen eerder ook Westraven (renovatie kantoorgebouw Rijkswaterstaat in Utrecht, red.) gedaan. Dat scheelt. Dan weet je wat je aan elkaar hebt, je kent elkaars bedrijfscultuur en we bleken bij elkaar te passen. Wij durfden het samen direct aan.' Als hij nu in Den Haag is, kijkt hij graag vanuit de tuin omhoog tussen de twee torens door: een beetje Chicago aan de Turfmarkt, vindt Reijnen. En, los van alles, hij vindt het een móói gebouw. 'Stijlvol buiten én binnen. De trapeziumvorm, de kastenvensters, de terugspringende gevel, de bakstenen, de natuursteen, dat messing, het witte travertin, de cannelures in

vrachtwagen richting Schedeldoekshaven gaan rijden om daar 'just in time' de benodigde materialen onder de juiste kraan te zetten. Reijnen: 'Zo moest het. Anders zou heel Den Haag verstopten. En we wilden de kranen optimaal gebruiken.'

VEILIGHEID

In de voorbereidende fase leek de capaciteit van de kranen bepalend voor de snelheid van het bouwproces. Maar daar werd iets slims op bedacht. 'We hebben in de ruwbouwfase de inpandige liften al gebouwd. Zodat we heel veel materiaal al per lift naar boven konden transporteren.' Andere belangrijke vondst: Reijnen bedacht een hijsstelsel om prefab

Geen noviteiten, wel

TEKST: EDO DIJKSTERHUIS
FOTOGRAFIE: LEVIEN WILLEMSE

RIJKSKANTOOR TURFMARKT 147

DE TECHNIEK

In het grootste kantoorpand van Nederland aan de Haagse Turfmarkt waar de ministeries van Veiligheid en Justitie en van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties zetelen, is niet geëxperimenteerd met de techniek. Wel zijn bestaande technieken verregaand geïntegreerd. En opmerkelijk: de ramen kunnen open.

In de voormalige kantoortorens van de ministeries van Justitie en Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties kon geen raam open. Het gevolg: een bedompt binnenklimaat en ambtenaren die klagen over droge ogen, schorre kelen en het gevoel opgesloten te zitten. Voor de nieuwbouw van de twee ministeries stond luchtkwaliteit dan ook hoog op de prioriteitenlijst. Architect Hans Kollhoff had in een Berlijns project al eerder gebruik gemaakt van zogeheten 'Kastfenster' en verwerkte de kozijnen met voorzetrampen in zijn ontwerp.

De ramen in het gebouw openen naar binnen toe, kantelend of

draaiend. In de luchtsponw, die voor de buitenschil zit, is de zonwering geïntegreerd. De buitenlucht circuleert door een vier centimeter brede spleet aan boven- en onderkant. Voorzien van speciale profielzwaartes en verankeringen weegt het gevelement 250 kilo per stuk. In totaal telt het complex 4200 Kastfenster.

HARDE WIND

'Ramen die geopend kunnen worden, worden hoog gewaardeerd door gebruikers', weet Xavier Crolla, adviseur van Deerns, het ingenieursbureau dat het gehele bouwtraject vanaf 2002 heeft begeleid. 'Extra ventilatie heeft een positieve invloed op het welbevinden. En er is direct

contact met de buitenwereld. De constructie is zo gemaakt dat zelfs bij harde wind alle papieren op de bureaus blijven liggen.'

De ramen zijn uitgebreid getest. Ook extreme windbelasting, die bij hoogbouw kan oplopen tot wel zeventien Pascal, moeten ze kunnen weerstaan. Voordat er ook maar één raam in de gevel werd gezet, zijn er ontelbare simulaties gedaan en modellen doorgerekend. In het laboratorium van de universiteit van Luzern in Zwitserland is de proef op de som genomen. Onder- of bovendruk, die het element tot 2,5 centimeter naar binnen of buiten drukten, bleken geen schade op te leveren.

WEGLEKKEN

Anders dan de theoretici van het 'dicht bouwen' vaak beweren, heeft het kunnen openen van ramen geen negatief effect op de klimaatbeheersing. Dat komt ook door de betonkernactivering, die in een groot deel van het gebouw is toegepast. De betonkernactivering zorgt voor verwarming en koeling. Crolla noemt het systeem van met water gevulde buisjes in de plafonds 'robuust'. Het surplus aan warmte of koelte wordt ondergronds opgeslagen. Ook maakt het gebouw gebruik van de Haagse stadsverwarming. De energiezuinigheid is nog verder verhoogd door aanwezigheidsdetectoren, die ervoor zorgen dat alleen die ruimtes verlicht

←
links, Xavier Crolla: 'We hebben van tevoren besloten: dit is geen experiment'

←
rechts, Leo Rotteveel: 'We bouwden op een postzegel aan ruimte'

Turfmarkt 147: in cijfers

- Hoogte rijkskantoor: 146 meter, inclusief dakopbouw
- Aantal bouwlagen: 41, waarvan 2 ondergronds en 10 bouwlagen in de laagbouw, 29 in de hoogbouw
- Bouwsom: € 330,5 miljoen
- Vloeroppervlak: 132.000 m², waarvan 1364 m² aan commerciële ruimte op de begane grond
- 4200 Kastenfenster: ramen die open kunnen
- 25 liften: 9 per toren, 2 goederenliften, 3 plintliften, 1 lift vanuit de parkeergarage, 1 lift vanuit het auditorium. De liften halen snelheden van zes meter per seconde
- 4000 werkplekken voor 5000 rijksambtenaren
- In het restaurant zijn 764 zitplaatsen. Hier staat de langste bank van Nederland: 70 meter
- Het gebouw telt 429 toiletten
- Er is parkeerruimte voor 187 auto's, 28 motoren en 867 fietsen

unieke schaal

zijn waar daadwerkelijk iemand is. In intensief gebruikte ruimten wordt de ventilatie gestuurd door een systeem dat reageert op de mate van vervuiling in de lucht waardoor extra verversing plaatsvindt als dat nodig is.

Door alle maatregelen die het energiegebruik optimaliseren en die het 'weglekken' van energie tot een minimum beperken, voldoen de nieuwe ministeriegebouwen aan de hedendaagse duurzaamheidseisen. De architectonische detaillering en het gebruik van hoogwaardige materialen, zoals wit Moncini graniet op de gevel, zijn een antidotum tegen snelle veroudering.

BEWEZEN KWALITEIT

Afgezien van de doorontwikkelde Kastenfenster zijn er in het ontwerp geen bouwkundige noviteiten gebruikt. 'We hebben van tevoren al besloten: dit is geen experiment, alle gebruikte techniek moet van bewezen kwaliteit zijn', stelt Crolla. 'Maar de schaal waarop die bestaande technieken zijn gebruikt is wel

uniek', voegt Leo Rotteveel van de Brink Groep toe, die als plaatsvervangend hoofd van de bouwdirectie de verbindende schakel is tussen de aannemer JuBi BV (een combinatie van BAM, Ballast Nedam, HOMIJ en Imtech) en het projectbureau van de Rijksgebouwendienst. 'Bovendien is de techniek volledig geïntegreerd. De luchtkanalen, elektra, sprinklerinstallatie en betonkernactivering zijn verwerkt in de vloeren. Bovendien is het afwerk materiaal zo gekozen dat de akoestiek in de vergaderruimtes optimaal is.'

BUBBLEDECK

Die vloeren zijn gemaakt met de zogeheten BubbleDeck-technologie. In de kern van de betonplaten liggen grote polystyreen ballen. Die verhogen niet alleen de brandveiligheid maar verminderen ook het gewicht met een derde waardoor voor de draagconstructie 180 ton minder staal nodig was. De bollenplaatvloeren zijn gedeeltelijk geprefabriceerd met tachtig procent van het leidingwerk er al in. Vanaf

een overslagterrein aan de Binckhorst werden ze afgeleverd op het bouwterrein en meteen omhoog gehesen. In de parkeerkelder was een tijdelijke productiehhal ingericht om aanvullende luchtkanalen en leidingen voor de gangen in elkaar te zetten. Rotteveel: 'We bouwden hier op een postzegel aan ruimte zonder opslagcapaciteit dus dat vereiste een extreem gedetailleerde en strakke logistiek. Zodra de kraan beschikbaar was, werden de pakketten met vloeren vanuit de kelder naar de verdiepingen gehesen. Daar werden dan de verbindingen gemaakt. Die werkwijze heeft veel tijdswinst opgeleverd.'

Op de plek waar het hijsluik was, staat nu de schoorsteen voor luchtafvoer uit de parkeergarage. Deze dient ook om lucht aan te zuigen en af te blazen voor het noodstroomaggregaat en de sprinklerpompen. 'Normaliter gaat die afvoer via het dak', vertelt Crolla. 'Maar dat zou hier betekenen dat er 146 meter pijp door het hele gebouw

moet. Nu staat de ventilatietoren op het middenterrein en is hij geïntegreerd in de tuin die de ingang naar het gebouw vormt.'

Wie op de Turfmarkt 147 naar binnengaat en de lift neemt, is in recordtijd boven. De liften van Kone, de snelste die verkrijgbaar zijn op de Europese markt, halen snelheden van zes meter per seconde. En ook op de bovenste verdieping, de zesendertigste, kan gewoon het raam open.

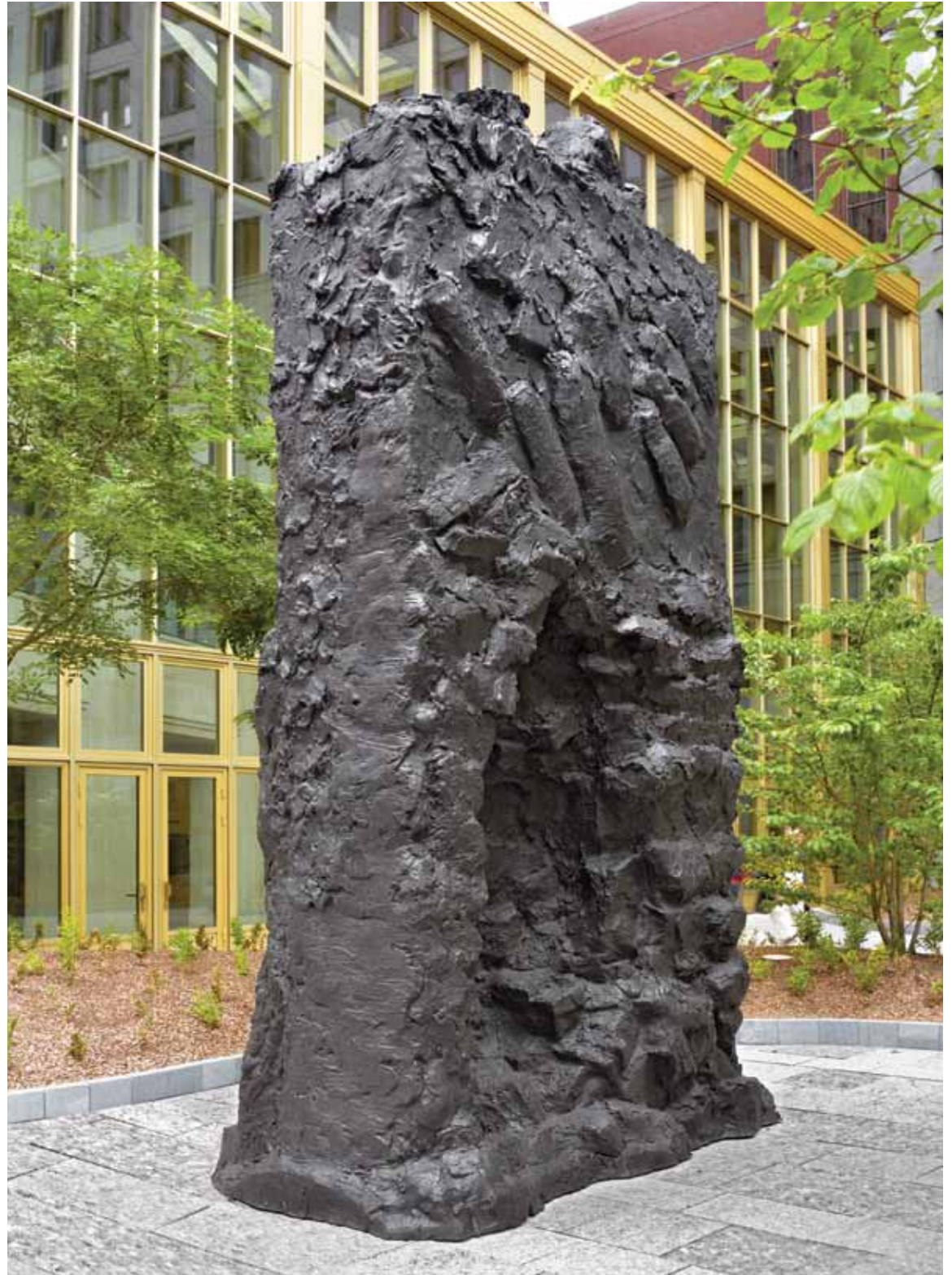
Het geheimzinnige aura rond een monoliet

**RIJKSKANTOOR
TURFMARKT347**

DE KUNST

TEKST: XANDRA DE JONGH

FOTOGRAFIE: CARY MARKERINK

De sculptuur van Per Kirkeby

De film '2001: A Space Odyssey' van Stanley Kubrick uit 1968 opent als volgt. Het is nacht. In een rotslandschap hangt een groep mensapen bij elkaar in een grot; ze slapen wat, ze brullen wat, al dan niet naar elkaar, en vervolgen in een stilzwijgend samenzijn. De nacht verdwijnt en de opkomende zon kleurt het inktblauwe rotslandschap oranje. Een van de apen ontwaakt en ziet een grote, zwarte, rechthoekige monoliet voor de grot staan. Het gepolijste blok oogt als een modernistische wolkenkrabber en staat in scherp contrast met het grillige rotslandschap. Het aura van geheimzinnigheid bedwelmt de groep apen. Krijsend rennen ze ontheemd er

landschap creëert het werk van Kirkeby eenzelfde aura van geheimzinnigheid als de monoliet in 'A Space Odyssey'. En waarschijnlijk meer in stille overpeinzing dan in wild gekrijs, roept het bij de beschouwer in eerste instantie eenzelfde gevoel op als bij de apen in Kubricks film. De relatie van het werk tot het ministeriegebouw alsook tot de organisatie, laat zich lastig peilen. Wat is het en wat doet het hier?

De Deense kunstenaar Per Kirkeby (1938) heeft een omvangrijk en eclectisch oeuvre van meer dan veertig jaar op zijn naam staan. Oorspronkelijk opgeleid als geoloog

ve schilderijen van landschappen en zijn sculpturen, die op de grens tussen abstract en figuratief balanceren. De verhouding tussen natuur en cultuur loopt als een rode draad door zijn werk. Grotten en aardlagen versus door mensen gemaakte bouwsels. Vertrekpunt voor zijn bekende baksteensculpturen in de publieke ruimte – in Nederland onder meer in Groningen en Rotterdam aanwezig – zijn de zogeheten Huset (traditioneel Deense stenen huizen) en de Mayaruïnes.

In zijn bronzen sculpturen is een ander terugkerend motief: de stèle, de archeologische benaming voor

bronzen sculptuur die de kunstenaar ooit realiseerde. Het is gezien zijn leeftijd wellicht ook een van zijn laatste werken in deze categorie. Een bijzonder gegeven in het licht van een kunstopdracht die in eerste instantie vastliep op de zeer uitgesproken opvattingen van de Duitse architect Hans Kollhoff die het nieuwe ministeriegebouw ontwierp. Kollhoff heeft met veel ontwikkelingen in de hedendaagse kunst niet veel op, en dat is nog zacht uitgedrukt. Het idee van een in de architectuur geïntegreerd kunstwerk was sowieso niet im Frage. De architect zag het liefst een beeldhouwer met een meer traditioneel handschrift in de voortuin aan de slag gaan. De kunstenaar die Kollhoff daarop voordroeg vond de kunstcommissie echter te veel een 'academische illustratie van de opvattingen van Kollhoff'. Anderzijds: een zeer betrokken architect met uitgesproken eigen opvattingen als Kollhoff kon moeilijk een kunstenaar worden opgedrongen waarin hij niet geloofde.

Door de jaren heen is Kirkeby's geologiestudie een constante invloed gebleven

omheen totdat een van hen de monoliet durft aan te raken. Andere apen volgen in iets dat lijkt op een collectieve omhelzing van de steen.

Bovenstaand filmfragment flitst door mijn hoofd de eerste keer dat ik de monumentale sculptuur zie in de voortuin van het nieuwe ministeriegebouw voor de ministeries van BZK en van Veiligheid en Justitie. Nu is de 'monoliet' van de Deense kunstenaar Per Kirkeby allesbehalve een minimalistische, glanzende wolkenkrabber. Integendeel, het zes meter hoge werk oogt eerder als een distillaat – een uitgesneden rechthoek – van het ruwe rotslandschap uit Kubricks film. Aan de 'voorzijde' bevindt zich een holte, een soort grotopening. Daarboven lijken in de sculptuur architectonische sporen zichtbaar; bronzen restanten steen, die aan de bovenkant deels uitsteken. De 'achterzijde' van de ruwe monoliet doet door de trapsgewijze verspringing in het zwart gepatineerde brons denken aan afgegraven aardlagen. Temidden van het Haagse kantoren-

heeft Kirkeby zich als kunstenaar met tal van disciplines ingelaten. Naast schilderen, tekenen, beeldhouwen, performances, theatervormgeving en film, heeft hij ook gedichten, essays en kunstenaar-monografieën geschreven. Het eclectische karakter maakt het lastig zijn werk in een bepaalde kunsthistorische stroming onder te brengen. Iets dat de internationaal gewaardeerde Kirkeby zelf ook pertinent niet wil. Invloeden van popart en minimalisme tot de 19e-eeuwse romantiek van Casper Friedrich David. Meedoen aan Fluxus happenings met Joseph Beuys, monografieën schrijven over El Greco en Picasso, visuele identiteiten ontwerpen voor de films van landgenoot Lars von Trier: voor Kirkeby was het allemaal even relevant.

Door de jaren heen is Kirkeby's geologiestudie een constante invloed gebleven. Natuurverschijnselen en -structuren zijn goed zichtbaar in zijn monumentale, expressie-

een uit steen of hout gehouwen tablet of pilaar die in de klassieke oudheid werd gebruikt om graven of speciale plaatsen te markeren. Kirkeby gebruikte het motief voor de acht sculpturen die hij in 2000 maakte voor het dak van de Bundesrat in Berlijn. In het zwart gepatineerde brons zijn geabstraheerde menselijke figuren te herkennen, een verwijzing naar de in de Tweede Wereldoorlog verwoestte classicistische allegorische beelden van Otto Lessing die oorspronkelijk het dak sierden.

De stèle keert als vorm ook terug in het bronzen werk in Den Haag. Als uitgangspunt voor zijn ontwerp maakte Kirkeby een schets van een stilleven met een deel van de ruimte onder de tafel. Volgens de kunstenaar moet achter het stilleven niet meer gezocht worden dan een vertrekpunt van een proces waarin het werk al doende, intuïtief zijn eigen vorm vindt. Het leverde een werk op met een zeer karakteristieke Kirkeby signatuur alsook de grootste

Dilemma of niet, uitgangspunt bleef dat het kunstwerk in relatie tot de architectuur eerder als dynamische tegenhanger dan als aanvulling moest dienen. Uiteindelijk werd Per Kirkeby als mogelijkheid aan Kollhoff voorgesteld. Het voorstel bleek een schot in de roos. In het voorbeeld van de sculpturen voor de Bundesrat vond de Duitse architect het krachtige handschrift dat hij zo naarstig had gezocht.

Niet alleen Kollhoff is naar verluidt zeer enthousiast over het resultaat in Den Haag. Een Marokkaanse schoonmaakster zou laat op de avond een djinn in het beeld hebben gezien, een goedaardige geest die je wensen laat uitkomen. Het aura van geheimzinnigheid lijkt geaccepteerd ...

TEKST: EDO DIJKSTERHUIS
FOTOGRAFIE: CARY MARKERINK EN
SUSANNE WEGNER

RIJKSKANTOOR TURFMARKT 147

DE TUINEN

Oase in de schoot van het gebouw

Wie de ministeries van Veiligheid en Justitie en van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties binnengaat, doet dat via de voortuin aan de Turfmarkt. Op een beperkt oppervlak en met grote fysieke beperkingen schiep de Belgische landschapsarchitect Peter Wirtz hier een compacte groene wereld.

Landschapsarchitect Peter Wirtz is een bewonderaar van de kleine tuintjes in centrum Tokio. Op een paar vierkante meter, soms ingeklemd tussen snelweg en hoogbouw, wordt met een paar strak gesnoeide bomen en een handvol zorgvuldig gekozen en geplaatste struiken natuur op zakdoekformaat neergezet. De miniatuurtuintjes van Tokio waren

een inspiratiebron voor het ontwerp dat Wirtz International maakte voor het rijkskantoor aan de Turfmarkt. Voor de slechts 980 vierkante meter tellende voortuin, die de entree vormt van het atrium, keek hij ook naar Amerikaanse 'pocket parks' zoals Paley Park en Greenacre Park in New York. Deze hoge concentraties groen op kleine oppervlaktes

kwamen in de jaren zeventig in zwang en vormen een tegenwicht voor de wolkenkrabbers en lawaaierige verkeersaders van de stad.

'In Den Haag hebben we binnen een beperkte ruimte een oase gecreëerd', vertelt Wirtz. 'Als je door het hek loopt, kom je in een andere wereld met fris groen en een gevoel dat contrasteert met het stadsgewoel daarbuiten. Het effect dat we beogen is dromerig, licht vervreemdend, een urbane jungle in de schoot van het gebouw.'

WORTELS

Lastig is dat direct onder Wirtz' 'aparte wereldje' de parkeergarage ligt. Het dak van de ondergrondse verdiepingen verdraagt een beperkte belasting en er is geen ruimte voor wortels. Dus koos de architect voor vijf amoebevormige eilanden met een opbouw van zestig centimeter. 'Het is te vergelijken met bloempotten in een daktuin, alleen dan van enorm formaat', vertelt hij. 'Er is druppelbevloeiing geïnstalleerd en onderin de plantenvakken is

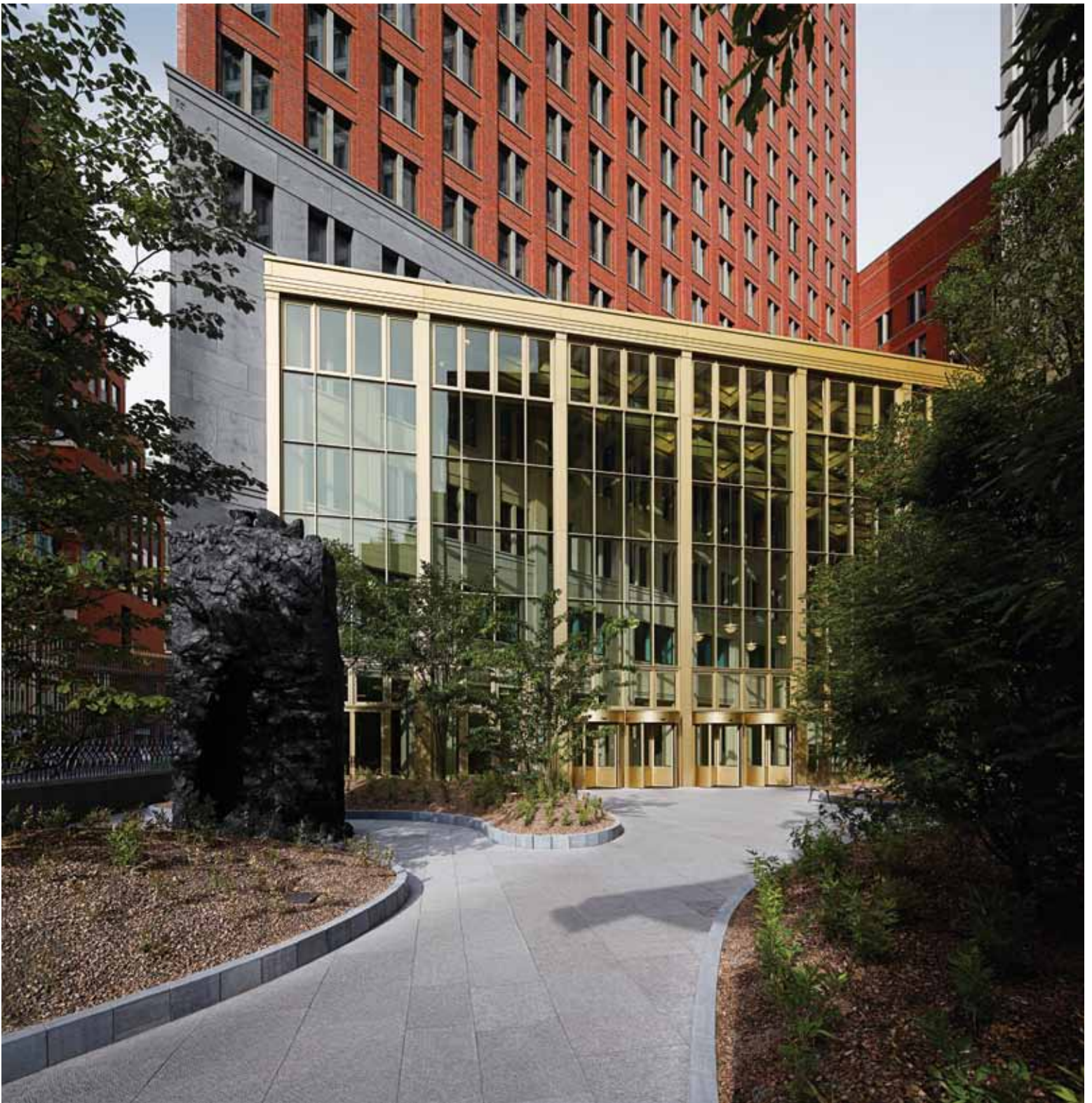
drainagefolie geplaatst voor de afvoer van overtollig water.'

In eerste instantie zette Wirtz in op maximaal groen maar veiligheidsvoorschriften en eisen van facilitaire diensten als gevelreiniging en glazenwasser perkten het te beplanten oppervlak in. Bovendien moest er ook nog een plekje gevonden worden voor het zes meter hoge standbeeld van de Deense kunstenaar Per Kirkeby. In het eindresultaat is ongeveer veertig procent van de binnentuin beplant.

De rest van de oase is bekleed met blauwe Vinalmont hardsteen, in een onregelmatig patroon van rechthoekige tegels van variabele breedte. 'De bestrating is ontworpen als een tapijt, waar de plantenbakken op staan', aldus Wirtz. 'Blauwe hardsteen uit Vinalmont heeft een hoog kalkgehalte en bleekt bij veroudering uit tot een zacht zilvergrijs. Dat brengt licht in de tuin.'

Dat is geen overbodige luxe aangezien de tuin op het noordoosten ligt en omsloten is door 140 meter hoge

gevels. Alleen op zomernamiddagen bereikt de zon deze plek. De plantenkeuze is dus noodzakelijkerwijs beperkt tot schaduwminnende soorten. Daarbij is expliciet gekeken naar diversiteit in vorm en kleur, en bloeiperioden die niet overlappen zodat er in ieder seizoen iets nieuws te beleven valt.

De Japanse kers bloeit bijvoorbeeld vroeg in de lente en wordt later afgelost door de verschillende soorten kornoeljes. De Japanse esdoorn met zijn dichte bladerdak kleurt dieprood in de herfst. Het krentenboompje, dat in de lente gehuld is in een wit bloemenkleed, verschiet later in het jaar oranje. Die

laatste twee vormen een mooi contrast met de afhangende takken van de sculpturaal ogende Koreaanse haagbeuk.

In de winter blijft de tuin groen door Japanse bamboe als bodembedekker en wintergroene eiken. Voor de schoorsteen die de lucht uit de

parkeergarage afvoert is gekozen voor drie exemplaren van een bladhoudende kruising tussen een Zuid-Europese steeneik en een kurkeik. Wirtz: 'Die verluchttingschacht staat midden in de tuin, bijna op de as tussen poort en atriumingang. Zo'n element trekt het oog. De eiken die we er nu

omheen hebben geplaatst, pakken de schoorsteen in in zware wolken donkergroen gebladerte.’

De weelderig, organische tuin van Wirtz nestelt zich in de strenge geometrie van de omringende hoogbouw. Daarmee gaat de ontwerper tegen de keer in van de heersende mode in de tuinarchitectuur, die volgens hem ‘steeds meer een grafische kunst aan het worden is’. Ook afwijkend is de enorme diversiteit. Een klein aantal verschillende soorten is bon ton. Maar aan de Turfmarkt staan 29 bomen van 15 verschillende soorten – het tegenovergestelde van botanische monocultuur.

GENADELOOS

Op de dakterrassen op de vijfde en tiende verdieping is het soortenpalet een stuk soberder. ‘Daar heerst een genadeloos klimaat’, verklaart de architect. ‘De beplanting staat daar in de volle zon en wind. We hebben daarom gezocht naar soorten die droogteschokken kunnen weerstaan en waarvan de resistentie bewezen is.’

Zo is er voor de hoogste groen-etage gekozen voor de krentenboom, een taaie struik met wijd uiteenstaande takken en licht gekleurd blad dat perfect het zonlicht filtert. Aan de zuidkant

zijn de plantvakken gevuld met Pennisetum, een siergras dat tot een meter hoog kan groeien en dat in Californië wordt ingezet ter versteviging van duinen.

Het volledige effect van de binnentuin is pas over een paar jaar goed zichtbaar als het groen tot volle wasdom is gekomen. De bomen zullen worden opgeknipt zodat gebruikers langs de stammen altijd visueel contact houden met de voet van het gebouw en de lay-out van de binnenruimte meteen kunnen overzien. Wirtz: ‘Maar boven die orde op het grondvlak zal een groen dak ontstaan, waardoor de binnentuin

eigenlijk een voortzetting wordt van het atrium. Een plek die op zichzelf staat maar die ook aansluit op het gebouw.’

↑
Buitenruimte op de 10e verdieping

→
Entree van het rijkskantoor met het hek van Kollhoff (foto Susanne Wegner)

TEKST: MARIANNE SCHIJF
FOTOGRAFIE: CARY MARKERINK EN
LEVIEN WILLEMSE (PORTRET)

RIJKSKANTOOR TURFMARKT 147

DE BUREN

De zon schijnt weer in de straat

'Ik heb de locatie van mijn zaak bewust tegenover de ingang van het nieuwe ministeriegebouw gekozen.' De voorzitter van het Turfmarkt-Rijnstraat Ondernemers Platform en eigenaar van Lebkov, Gardie Akkerhuis, vindt de route van en naar het station langs zijn horecagelegenheid met de dag mooier worden. En zijn klandizie groeit.

Akkerhuis is sinds 2006 voorzitter van het platform, dat bedoeld is om de belangen van de nu 21 ondernemers aan de Rijnstraat en de Turfmarkt te behartigen. Hij voerde tijdens alle bouwwerkzaamheden voor het nieuwe rijkskantoor intensief overleg met het projectbureau van de Rijksgebouwendienst. 'Waar komen de bouwhekken, komt er een overkapping tegen vallend puin? Met dat soort vragen kwamen we bij het projectbureau. We wilden de route tijdens de bouw aantrekkelijk houden voor het publiek.' Dat is aardig gelukt. Tijdens de bouwjaren werd er een lange bouwschutting langs de Turfmarkt gemaakt van mooi materiaal, waarop in woord en beeld het verhaal van het bouwterrein was afgebeeld. Geregeld stonden mensen bij deze schutting te lezen en door de kijkgaten te turen naar de vorderingen van de bouw. De route was op verzoek van de ondernemers 's avonds ook goed verlicht om de kans op inbraak te verkleinen.

'We hebben met de bouw een vervelende periode achter de rug. Ik was de helft van mijn terras kwijt, er was veel geluidsoverlast van het heien en de straat werd geregeld afgezet voor de bouwwerkzaamheden. Maar nu kijken we tegen twee schitterende torens aan en ik heb de klandizie van 5000 mensen erbij.' De Lebkov-eigenaar merkt het aan een 'significante stijging' van de Haagse omzet. Akkerhuis begon zijn bekende zwart-wit geblokte keten van koffie- en lunchrooms in 2003 bij het centraal station 'om de werkende mens te voorzien van een hapje en een drankje'. Toen twee jaar later de verbouwing van de Haagse stationshal begon, verplaatste hij zijn bedrijf

naar de locatie aan de Turfmarkt, toen nog tegenover de Zwarte Madonna, die enkele jaren later tegen de vlakke ging. 'Ik was zo'n beetje de eerste horecagelegenheid in de straat. Ik wist toen al dat op die plek het nieuwe gebouw van de ministeries zou komen en heb heel bewust een locatie precies tegenover de ingang en de tuin van de nieuwbouw gekozen.' Dat bleek een gouden greep.

Of dat geluk voor alle ondernemers uit de Rijnstraat en de Turfmarkt geldt, durft Akkerhuis niet te zeggen. Café Van Beek zit al 65 jaar aan het begin van de Turfmarkt, vlakbij het stadhuis. 'Zij hebben al zoveel verbouwingen achter de rug ...

Maar ze hebben alles overleefd, dus dit ook', weet Akkerhuis zeker. Granny's corner, het bruine café tegenover het pand van het vroegere ministerie van VROM aan de Rijnstraat, heeft vast minder klanten nu het pand leeg staat. Maar na de renovatie zullen de medewerkers van de ministeries van Infrastructuur en Milieu en van Buitenlandse Zaken, die er dan in komen, het café ook wel weten te vinden. Akkerhuis: 'Dit stuk floreert, de zon schijnt weer in de straat. Ik geloof ook in het meubelboulevard-effect; iedereen komt erop af.' Aan de Turfmarkt zitten nu behalve Lebkov de Albert Heijn, een Bake&Take, Bakker Bart, Green Beans,

een Italiaanse lunchtent, de Action. Toen na de bouw van de ministeries 'de rook optrok', begon iedereen te zien wat Akkerhuis al in 2004 zag: de Turfmarkt is de looproute naar de stad. 'Het is aan ons om het aantrekkelijk en mooi te houden.' En dat is belangrijk, want ook de komende tien jaar zitten de ondernemers nog 'in de bouw'. De oude panden van de ministeries aan de Schedeldoekshaven worden herontwikkeld, het ministeriepand aan de Rijnstraat wordt gerenoveerd. Het station is nog in ontwikkeling en er zijn ook plannen voor een nieuw muziektheater. 'We hebben het als TOP druk met alle overleggen. Het projectbureau heeft

met ons meegedacht om de overlast voor de ondernemers beperkt te houden. Dat waarderen we zeer. Als alle overleggen net zo lopen als met het projectbureau, dan teken ik ervoor.'

↑
Blik op de Turfmarkt vanaf het station

TEKST: MARIANNE SCHIJF
FOTOGRAFIE: CARY MARKERINKEN
LEVIEN WILLEMSE (PORTRET)

Marc van Noort, projectmanager Rijksgebouwendienst 'Alles klopt in dit gebouw'

'Bij dit nieuwbouwproject was samenwerking het sleutelwoord. De verstandhouding met de ministeries van Veiligheid en Justitie en Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, met de architect, de adviseurs en met de aannemer is steeds erg goed geweest. We hebben daar ook veel energie in gestoken. We hebben knelpunten nooit laten doorsukkelen. Direct bespreken en tot een oplossing komen, dat was mijn instelling. We hadden natuurlijk allemaal hetzelfde doel voor ogen: het gebouw op tijd en binnen de condities opleveren.

Het projectbureau van de Rijksgebouwendienst zat naast de projectdirectie van de ministeries aan de Turfmarkt, recht tegenover de bouwlocatie. We konden de bouw vanuit ons raam volgen. Ik ben voortdurend bij dit project betrokken geweest, eerst als adviseur, de laatste zeven jaar als projectmanager, de laatste vijf jaar als eindverantwoordelijke. Het mooiste moment? Dat was voor mij het moment dat de bouw echt

kon beginnen. Het was lastig om dit project van de grond te krijgen, er waren bijvoorbeeld bezwaren tegen de sloop van de Zwarte Madonna en we begonnen bij de aanbesteding met een valse start. Dit is waarschijnlijk het laatste nieuwbouwproject dat op traditionele wijze is gebouwd. Tegenwoordig komen ontwerp, bouw, financiering, onderhoud en gebruik samen in geïntegreerde contracten met een consortium van bedrijven. De traditionele aanbesteding van dit project mislukte in eerste instantie, maar uiteindelijk zijn we er met aannemer JuBi BV (het samenwerkingsverband tussen BAM, Ballast Nedam, Imtech en HOMIJ) toch uitgekomen. En nadat de laatste palen begin 2009 de grond in gingen, is er nooit meer een wanklank geweest.

En toen stond het gebouw er helemaal, de oplevering was in december 2012. Het heeft in de volksmond al wel een bijnaam gekregen: het kasteel, vanwege de

kantelen op het dak. Nee, een naam krijgt het niet; het is het rijkskantoor aan de Turfmarkt 147. Ik vind het persoonlijk een indrukwekkend en bijzonder gebouw. Het is niet mijn smaak; ik houd meer van modern, glas en licht. Maar ik waardeer het wel. Alles klopt in dit gebouw. De entree, het atrium, de dakterrassen vind ik stijlvol. Iedere betrokkene zegt: kijk, dat is mijn gebouw. De aannemer, de architect, de ministeries. Ik ook, ik ben heel trots dat we dit tot stand hebben gebracht. De medewerkers van de ministeries zijn er vanaf december 2012 naartoe verhuisd, in fasen. Ik heb in de nazorgfase een aantal maanden in het pand mogen werken. Het gebouw "doet het", heb ik aan den lijve ervaren. Ik vind het prettig om er te werken. Aanloopproblemen zijn er altijd wel en 100% tevredenheid krijg je nooit. Een gebouw moet eerst door alle seizoenen heen voordat je weet of alles goed werkt.'

Een gebouw moet
door alle seizoenen
heen voordat je
weet of alles werkt.